

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Samostalni a mladi – neostvaren san
-magistarski rad-

Kandidatkinja:

Stupar Naida
Broj indexa: 406/II-SOC

Mentor:

Doc.dr. Osmić Amer

Sarajevo, oktobar 2020.godine

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Samstalni a mladi – neostvaren san
-magistarski rad-

Kandidatkinja

Stupar Naida

Mentor

Doc.dr.Osmić Amer

Sarajevo, oktobar 2020.godine

Sadržaj

UVOD.....	6
1. Problem istraživanja	8
2. Predmet istraživanja	8
3. Ciljevi istraživanja	9
4. Hipoteza istraživanja.....	9
5. Kategorijalno pojmovni aparat	10
I. POGLAVLJE.....	11
1. Mladi pod roditeljskim krovom.....	11
1.1. Vremensko breme (ratna i poslijeratna generacija).....	13
1.2. Porodica, škola i odgoj mladih	15
1.3. Osamostaljivanje mladih uz prisustvo roditelja (psihološka, moralna, vrijednosna i fizička osnova)... 17	
1.4. Uspjeh djece u odnosu na obrazovni i radni status roditelja	18
1.5. Adolescencija	19
1.6. Socijalni položaj mladih (od 2015 do danas).....	21
II. POGLAVLJE.....	23
1. Socioekonomske (ne)prilike u Bosni i Hercegovini	23
1.1. Siromaštvo i socijalna isključenost.....	24
1.2. (Ne)zaposlenost	25
1.3. (Ne)-mobilnost.....	27
1.4. Mladi i savremene migracije	30
1.5. Socijalne potrebe	31
III. POGLAVLJE.....	35
1. Mladi pod udomiteljskim krovom	35
1.1. Djeca bez roditeljskog staranja	35
1.2. Percepcija pojma porodice i osoba od povjerenja	37
1.3. Socijalna integracija i inkluzivno društvo.....	39
1.4. Uloga društva i okoline na moralni, emocionalni i socijalni razvoj.....	40
1.5. Šta poslije 18. godine	43
1.6. Postavljanje ciljeva vlastite budućnosti	45
ZAKLJUČAK.....	50
IV. Bibliografija.....	52
V. Dodaci.....	55

UVOD

Razlog zašto sam se odlučila na temu ovog rada jeste doprinos razvoju svijesti kod mladih, smatram da će rad biti dovoljno relevantan i pokriven činjenicama koje će se moći nekada u budućnosti iskoristiti. Osnovni motivi jesu razvijanje životnih vještina mladih kao društveno odgovornih osoba na kojima se zasnivaju budući temelji društva. Isto tako želim podići svijest i kod predstavnika civilnog društva, javnih i zdravstvenih ustanova, te akademske zajednice. Ovu temu odabrala sam jer je vrlo zanimljiva i korisna kako u poslovnom sistemu tako i u svakom segmentu ljudskog života. Nastojim zadovoljiti želje i nagone svih mladih ljudi kako bi njihovo ponašanje poticalo motivaciju, te bilo poželjno. Motivacija kao što znamo igra veoma važnu ulogu u životu svake individue. Govoriti o mladim, naša je neizostavna obaveza, pogotovo zato što živimo u vremenu pomanjkanja moralnih vrijednosti. Zanimljivo je činjenicu da je omladina svakim danom sve dalje od osnovnih ljudskih normi. Definitivno da vrijeme u kojem se nalazimo, živimo, radimo i djelujemo, posjeduje mnoštvo prizora koji nam ne nagovještavaju sretnu i mirnu budućnost. Dok s druge strane mladi ljudi žive u punoj snazi, razbuktanih potreba, želja i strasti, normalno je da njih, kao i druge ljude, pogađaju teški momenti, tegobe, tuge i žalosti. Rad kao i sva istraživanja koja će se naći u radu pripadaju svim uzrastima, svim generacijama za čitanje zbog svoje raznolikosti i interesantnosti relevantnih činjenica. Ipak posebnu pažnju posvećujem čitateljskoj skupini mladih ljudi, kojima je zaista neophodno otkrivanje njihove prirode i razmišljanja, talenata i mogućnosti, čime ih savjetujem i usmjeravam na ono najkorisnije za njih. Sve ovo ali i mnoštvo drugih zanimljivih detalja u radu, upućujem direktno mladim ljudima bez ikakvih posrednika. U Bosni i Hercegovini, u vrijeme kada socio-ekonomska kriza dominira u svim sferama društva, jako je težak zadatak zagovarati, braniti i promovirati prava mladih. Sve socio-ekonomske mjere posredno ili neposredno pogađaju djecu, pogoršavaju položaj djeteta, čije je štetne individualne utjecaje u većini slučajeva nemoguće ispraviti. Rezultati istraživanja će pokazati kako se one skupine koje trebaju da budu u epicentru djelovanja svih nadležnih organa ne nalaze na takvom položaju, ovdje se općenito misli na omladinu i djecu bez roditeljskog staranja. Sami podaci o tome nisu ohrabrujući, što nas vodi na razmišljanje da li se uopšte kompletan sistem socijalne i dječije skrbi nalazi u funkciji zaštite djece. Nažalost mora se konstatovati jedna očigleda činjenica kako djeca i mladi nisu prioritet u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, te ih sociološki možemo početi tretirati kao marginalizovanu društvenu skupinu. Većina sebi ne postavlja pitanja da li su neke od donešenih odluka dobre za mlade i djecu, da li će nekom od odluka bilo koje dijete biti diskriminirano ili marginalizovano, da li je pravo djeteta obuhvaćeno takvom odlukom.

Smatram da bi komparacijom mladih i djece bez roditeljskog staranja, to jeste njihovih ťivotu i navika, mogli steći značajne promjene kod obje skupine. Preoblikovanje loših u dobre navike, zatim unaprećivanje znanja te praktična primjena, nadograćivanje sposobnosti i usvajanje novih vještina su procesi koji su prijeko potrebni za osamostaljivanje. Naravno svi ovi procesi iziskuju mnogo psihološkog i pedagoškog rada i usmjeravanja. Nastojim promovisati koncept prava djeteta kako bih podstakla sve društvene aktere da još aktivnije djeluju kako bi svako dijete, bez ikakve diskriminacije, imalo uslove za dostojanstven ťivot i razvoj potencijala. Trebali bismo se više zalagati kako bismo učili i pripremali mlade ljude o svojim pravima, odgovornostima, duťnostima kao graćana zapravo trebali bismo ih pripremati za cjeloťivotno ućenje, mobilnost, ťivot i rad u demokratskom društvu.

Djeca bez roditeljskog staranja jesu posebna osjetljiva i marginalizovana kategorija, što nam za primjer daje da ne postoji jasno deťinisan zakonski okvir koji nudi odgovore na izazove i pitanja sa kojima se susreće ova kategorija. Jedan od primjera koje je potrebno navesti jeste da ta ista djeca u malom broju nastavljaju školovanje poslije srednjoškolske naobrazbe, gdje u tom slućaju treba da uputimo pitanja akademskim institucijama. S druge strane veliki je broj slućajeva gdje djeca namjerno obnavljaju razrede, zbog nemogućnosti izlaska iz trenutne ťivotne situacije, jer nemaju otići gdje poslije završetka srednjeg obrazovanja. Osposobljavanje za samostalan ťivot i rad zakonska je obaveza kako roditelja tako i institucija koje djeci prućaju zamjenu za roditeljsko staranje, pravna zaštita sama po sebi dolazi i treba da bude još efikasnija i djelotvornija.

1. METODOLOŠKI OKVIR RADA

1. *Problem istraživanja*

Društveni značaj problema kao i sami rezultati mnogih socioloških istraživanja poput nedovoljne informisanosti, nezaposlenosti, socijalne isključenosti i siromaštva ukazuju na težinu procesa osamostaljivanja mladih, te koliko im na tom putu (ne)pomaže okruženje u kojem žive. Jedna od bitnih stavki adolescencije jeste odvajanje od roditelja i izgrađivanje identiteta. Ključni problem istraživanja magistarskog rada jeste uvjetovano određena kategorija mladih ljudi bez roditeljskog staranja. Mladih koji ne vjeruju odraslima jer su ih najvažnije odrasle osobe njihovih života iznevjerile. U radu će se razmatrati određene funkcije bitne za praktično vođenje i preuzimanje brige za samostalan život, kao i pokušaj ohrabrivanja iste kategorije individua kako bi potaknule rad socijalnih institucija. Razlog ohrabrivanja jesu životni nedostaci djece i mladih, te nedostaci u sistemu socijalne zaštite. Bavimo se velikim problemom, kroz "sistem hijerarhijske strukture" to jeste marginalizacije omladine, a da pri tom moramo razumjeti da su sve teže, problemi i težnje omladine iz bilo koje sfere iste. Jedno je jasno da niko ne treba nositi etiketu zato što je drugačiji, posebno u slučaju kada neko odraste bez roditeljskog staranja. Tužna je činjenica da su djeca i mladi bez roditeljskog staranja prilikom navršanih 18 godina prepušteni sami sebi, bez osnovnih riješenih egzistencijalnih pitanja.

2. *Predmet istraživanja*

Predmet ovog istraživanja jeste fenomenologija nedokučeno neostvarenog sna, sveobuhvatna slika o problemima sa kojima se susreću mladi pri želji za samostalnošću. Zašto baš naglasak na neostvarenom snu je veoma jednostavno za objasniti, jer samostalnost i neovisnost stoljećima mnogima predstavlja kamen temeljac daljnjih životnih perspektiva. Da bi mlada osoba bila uspješna prvi i osnovni uslov je neovisnost, a da bi se došlo do nje potrebno je odraditi jako puno životnih zadataka čiji bi ishod i ocjena u suštini trebale biti pozitivne. Međutim, da stvar bude gora, prethodno navedeni primjer možemo nazvati knjiškim jer realnost u kojoj se nalazimo mnogo je drugačija od knjiške fikcije. Prvenstveno je veoma bitno napomenuti posljedice ekonomske krize koje se osjećaju, te kako postoji izobilje sposobne radne snage ali mjesta za buđenje tih istih kreativnih potencijala nema ni na "mapi pokušaja". Pored

ekonomskih pitanja, važno je i na koji način društvo u kojem mladi žive funkcionira, šta se to zapravo smatra prihvatljivim ponašanjem. Život sa roditeljima, u bosanskohercegovačkom društvu, u tradicionalnom smislu nije ništa neobično. Fenomen pretjerano njegujućih roditelja koji na neki način ne dopuštaju djeci da odrastu, stoga iz tog i mnogih drugih razloga uvodimo termin "Hotel Mama".

3. Ciljevi istraživanja

Za samostalan život treba imati i određeni budžet kako bi se mogli pokriti osnovni mjesečni troškovi svake individue, a da se pri tom ne traži pomoć sa strane. Cilj magistarskog rada jeste razviti ne toliko razvijenu svijest kod ljudi o rizičnim ponašanjima, obrazovanju, slobodnom vremenu, zapošljavanju neke mlade osobe koje bitno određuju socioekonomski položaj te marginalizirane društvene skupine koja se tretira kao omladina unutar koje imamo vulnerabilnu društvenu skupinu koja je u potpunosti zanemarena, a riječ je o djeci bez roditeljskog staranja. Institucije, bilo da se radi o socijalnim, obrazovnim, političkim itd., se vode striktnim motivom da na mladima svijet ostaje i da su mladi svijetla budućnost. A zašto onda, ti isti "motivatori" koji silno vole, otežavaju put omladinaca? Zašto se postavljaju izazovi poput nepristupačnosti, nedovoljno razvijenih obrazovnih sistema, problema zapošljavanja, te konkretno aktivnog uključivanja u život lokalne zajednice? Da li su za sve to krivi omladinci ili realnost prepuna negativnih pojava? Cilj ovog rada jeste ponuditi znanstveno relevantne odgovore na ova ključna pitanja po integraciju populacije mladih u društvenu dinamiku.

4. Hipoteza istraživanja

1.1. Generalna hipoteza: Veća mogućnost aktiviranja mladih za samostalni život osvještavanjem na psihološkoj, moralnoj, vrijednosnoj i fizičkoj osnovi.

1.2. Razrađujuće hipoteze:

- Proces osamostaljivanja će poboljšati kvalitet života.
- Porodične prilike mijenjaju perspektive u razumijevanju pogleda na društvo i sistem.
- Stjecanje odgovornosti i radne navike moguće je kroz kreiranje moralne, socijalne i emotivne strane ličnosti.

5. Kategorijalno pojmovni aparat

Omladina – socijalna kategorija, strukturalna matrica odrastanja koju čine različiti institucionalni i neformalni oblici organizacije i udruživanja u okviru kojih se odvija socijalizacija. Omladina nastaje kada društvo nastoji da već obilježenu skupinu mladih ljudi posebno socijalno locira, izdvoji i definira. Fenomen omladine se vezuje za moderna društva, koja putem općeg i masovnog obrazovnog sistema izdvajaju djecu i mlade od ostalog društva. Omladina je pozitivno diskriminirana grupa u kojoj se različitim zakonskim propisima i statusom izbjegava zloupotreba mladih ljudi, ali ova diskriminacija može imati i negativne posljedice ukoliko sprečava aktivno, samostalno i kritičko integriranje mladih u društvo (Lavić, 2014: 511).

Pubertet – Pojam se odnosi na period ivotota između djetinjstva i mladosti. To je vremensko razdoblje u čovjekovom životu, u kojem do tada spolno nedozreli dječaci i djevojčice prolaze kroz promjene čiji je rezultat sazrelo tijelo, fizičko-spolno sposobno za reprodukciju. Pored vidljivih tjelesnih promjena dolazi i do psihičkog sazrijevanja. U užem smislu misli se na fizičke promjene kroz koje organizam prolazi, dok adolescencija označava psihičko sustizanje tjelesnih promjena (Lavić, 2014: 566).

Starateljstvo – Poseban vid zaštite, utvrđen zakonom, koji društvena zajednica pruža maloljetnim licima koja se nalaze pod starateljstvom roditelja i drugim licima, nesposobnim ili nemogućnosti da se staraju o sebi, o svojim pravima ili da vrše poslove oko upravljanja imovinom čiji su vlasnici (Lavić, 2014: 674).

Odgovornost – O odgovornosti govorimo kada neko odgovara za neku svoju radnju ili zbog nje bude podvrgnut sankciji. Psiholozi i sociolozi određuju odgovornost kao ličnu osobinu i zato ne govore o sistemu odgovornosti, već o odgovornom licu. I u objektivnom i u subjektivnom shvatanju odgovornosti zajedničko je poistovjećivanje lica sa posljedicama njegove djelatnosti. Kolektivna odgovornost ne isključuje individualnu odgovornost (Lavić, 2014: 509).

Zrelost – Dostignuto stanje nekog organizma koje strukturalno i funkcionalno odgovara mjerilima njegove pune razvijenosti. Termin podrazumijeva procese razvoja i zrenja kao i kriterijuma optimalne tačke ustrojstva, koja osigurava najbolje oblike ponašanja. Pojam zrelosti kao ideal koji sadrži više komponenti i obuhvata fizičku zrelost, intelektualnu zrelost, zrelost interesa, socijalnu zrelost i moralnu zrelost (Lavić, 2014: 752).

I. POGLAVLJE

1. Mladi pod roditeljskim krovom

„Institucionalno organizovana briga o mladima, omladinsko udruživanje i učestvovanje mladih na svim nivoima odlučivanja zasniva se na principima poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, na poštivanju ustavnog poretka, zakona i međunarodnog prava, te izgradnji demokratskih institucija zasnovanih na političkom pluralizmu i uspostavi vladavine prava, kao i uprtašnjavanju međunarodnopravnih standarda i najbolje međunarodne prakse u pogledu mladih i rada s mladima sa ciljem doprinosa ispunjenju uvjeta za priključenje Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji. Ovim zakonom se uređuju pitanja od interesa za život, položaj i djelovanje mladih ljudi u Federaciji Bosne i Hercegovine“ (Sl. novine FBiH br.36, 2010: 1).

Kako bismo na samom početku upotpunili zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, te dobili jasniju sliku o svemu potrebno je navesti i definiciju mladih osoba. U leksikonu socioloških pojmova nailazimo na definiciju da je to „...socijalna kategorija, strukturalna matrica odrastanja koju čine različiti institucionalni i neformalni oblici organizacije i udruživanja u okviru kojih se odvija socijalizacija. Omladina nastaje kada društvo nastoji da već obilježenu skupinu mladih ljudi posebno socijalno locira, izdvoji i definira. Fenomen omladine se vezuje za moderna društva, koja putem općeg i masovnog obrazovnog sistema izdvajaju djecu i mlade od ostalog društva. Omladina je pozitivno diskriminirana grupa u kojoj se različitim zakonskim propisima i statusom izbjegava zloupotreba mladih ljudi, ali ova diskriminacija može imati i negativne posljedice ukoliko sprečava aktivno, samostalno i kritičko integriranje mladih u društvo“ (Lavić, 2014: 511).

“Mladost je razdoblje života između djetinjstva i odrasle dobi, a pojam mladež označava osobe koje se nalaze u tom razdoblju. Mladost je kako biološka, tako i društvena kategorija. U tradicionalnom društvu, mladež kao posebna društvena grupa nije postojala, jer je uključivanje u sferu rada započinjalo već u ranom djetinjstvu, a djeca su automatski postajala odrasli čim su počela zarađivati za život. Razvojem tehnološkog društva javlja se potreba za sve kvalificiranijom radnom snagom, što dovodi do masovnog školovanja, tj. odgađanja ulaska mladih u svijet rada. Mladež postaje predmet proučavanja sociologije nakon utvrđivanja, da je biološka činjenica, poput starosnog doba, poprimila društvene konotacije i postala načelo društvene diferencijacije. Sociolozi nisu suglasni u definiranju pojmova mladost i mladež, kao ni oko godina koje pojmovi obuhvaćaju. Neki kao mladenačko razdoblje navode razdoblje od 15. do 25. godine, neki do 30., a neki čak do 35. godine, u skladu sa

smjernicama produženja mladosti u suvremenom društvu. Najvažnija obilježja mladeži su: životno doba, razne socijalne konotacije koje društvo pridaje mladima, raskorak između psihofizičke i društvene zrelosti, koji ima za posljedicu neravnopravan društveni položaj mladih u odnosu na referentne grupe odraslih i izgrađivanje specifične mladenačke svijesti koja mlade razlikuje od svijeta odraslih“ (Obiteljska komunikacij, n.d.).

Prema zakonu o mladima Federacije Bosne i Hercegovine mladi su opisani kao osobe životne dobi od 15 do 30 godina, za koje se smatra da imaju puno pravo vlastitog unapređenja razvoja i podrške na putu ka samostalnošću i ostvarivanju sebe kao društveno odgovorne ličnosti, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Samim činom rođenja ne postoji mogućnost izbora u smislu biranja roditelja, imovinskog stanja, načina i mjesta življenja. Međutim postoje osnovna ljudska i dječija prava koja stupaju na snagu dolaskom na ovaj svijet, čime se štiti svako dijete bez obzira u kakvim se okolnostima rodi. Kada govorimo o okolnostima možemo polaziti od zdravstvenih do socijalnih (ne)mogućnosti.

U radu će se ipak razmatrati samo dvije od nekoliko gore navedenih mogućnosti. Mladi pod roditeljskim krovom su u ovom slučaju osobe koje žive sa jednim ili oba roditelja, koji imaju obezbjeđen adekvatan smještaj i obezbjeđenu adekvatnu finansijsku stabilnost. Za ovu skupinu smatramo da su već od rođenja u boljoj poziciji od skupine mladih iz alternativne brige o kojima ćemo nešto kasnije pričati.

Važan dio populacije čine mladi ljudi o kojima treba voditi brigu. Međutim postavlja se pitanje do kada? Sve u životu ima svoje granice pa i samo mentorstvo roditelja na putu ka odrastanju i osamostaljivanju. Mladi moraju biti svjesni odgovornosti koju život nosi sa sobom. Navike i vještine odgovornosti se ne stječu, one se uče. Stoga postavljamo sljedeće pitanje, da li su oni koji brinu o mladima zaista svjesni svoje odgovornosti kao prirodno datog mentora?

Danas, u modernom društvu, u modernom dobu mladi ljudi trebaju biti oni koji će se svjesno i odgovorno, marljivo i pošteno boriti za svoja znanja, za svoj boljitak, boriti za njihovu bolju i ljepšu svakodnevicu. Mladim ljudima se treba omogućiti i dozvoliti da iskoriste postignuta znanja i vještine jer su baš oni ti koji trebaju da vode proces demokratizacije. Stoga se Zakon o mladima koji je donesen tek na nivou Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske definitivno treba poznavati i biti poznat široj javnosti kako bi u budućnosti imali jasne vidike u pogledu socijalnog položaja mladih koji bi trebali biti uključeni u sve društvene događaje.

1.1. Vremensko breme (ratna i poslijeratna generacija)

Mladi su veoma osjetljiva kategorija ljudi koji se nalaze u periodu velike radoznalosti, a malog iskustva. Aleksandar Vučo (Ćurčić, 2001: 11) u svom radu smatra da je vrlo teško govoriti o mladima kao kompaktnoj grupi zbog postojanja mnogobrojnih okolnosti koje mlade dijele na mnoge grupe i subgrupe. Kada govorimo o tim okolnostima misli se na geografska i civilizacijska podneblja, kao i na postojanje modernog i patrijarhalnog društva.

„Prethodna decenija je bila decenija izuzetno teškog žrtvljenja, u gotovo svim aspektima i za većinu stanovništva na našim prostorima. Raspad prethodne države, rat, izbjeglištvo, ekonomska katastrofa, političke drame i manipulacije, raspad sistema vrijednosti, školskog i porodičnog sistema, su bile bitne činjenice žtivotu i karakteristike okruženja u kome se žtivilo. Haos i nemir su se neminovno odrazili, na različite načine, na sve graČane, a vjerujemo najviše na populaciju mladih. Mladi ljudi su, zbog prirodnih i neophodnih unutrašnjih, intrapsihičkih preobraćaja, koje ih vode odrastanju i sazrijevanju, uobičajeno, u nekoj mjeri, rastrzani, nestabilni, puni preispitivanja i lutanja, dilema, tjeskoba i teškoća, ponekad gotovo do haotičnosti. U teškoćama da se prema svemu tome odrede i u svemu tome snaČu i osjećaju dovoljno dobro, vrlo su značajni ponašanje, odnos i stav okoline – od porodice, preko vršnjaka i škole, do šire društvene zajednice. U povoljnim okolnostima, okolina moće da posluži mladima spoljašnji, dodatni i pomoćni podrćavajući i /ili regulativni faktro. I obrnuto, haotičnost u okolini moće vrlo da doprinese prirodnoj haotičnosti mladih, što vodi povećanom trpljenju, većem stepenu dezorganizovanosti, poremećajima u ponašanju, pa i manifestovanju psihopatologije. To se upravo desilo populaciji mladih na našim prostorima i to je učinilo da su oni postali najveće žrtve burnih prohujalih vremena“ (Ćurčić, 2001: 5).

„Vrijeme konfuzije, ugroženosti, sumnji i straha, lutanja, besperspektivnosti, oćaja i beznaČa, vrijeme krvi i smrti, ostavljanja i gubitaka, vrijeme bjećanja, ali i revolta, borbe i bjesa. Vjerujemo da nije pretjerana tvrdnja da su u tom vrtlogu strasti i ludila odraslih mladi bili najranjiviji i da su prošli najgore, da su oni zaista najveće žrtve proteklih vremena i dogaĆanja. Njihova mladost jeste bila vrlo specifična, izuzetno komplikovana, problematična, a za neke od njih i gotovo potpuno izgubljena. Posljedice su vidljive i sada, a biće još vidljivije u njihovom odraslom dobu. Destabilizacija državne zajednice, ekonomska katastrofa, razaranje porodičnog sistema, nefunkcionalnot školskog sistema, prijetnja ratom, bombardovanje, erozija morala, osjećanje straha i ugroženosti, agresivnost i destruktivnost, nesigurnost i besmisao su bile osnovne karakteristike socijalnog miljea u kome su rasle generacije adolescenata“ (Ćurčić, 2001: 11-12).

Razvoj ličnosti zavisi kako od pojedinca, tako i od sredine i društvenih uslova. Period u kojem su ove generacije odrastale je doveo do prekida veze sa svijetom, koje su postojale kako bi se individue sjedinjavale sa okolinom. Nastale situacije vode do gubitka osjećanja sigurnosti, što nikako ne ide u korist osobama koje su u fazama odrastanja i socijalnog integrisanja.

Ako bismo razmišljali na određenom psihološkom nivou, definitivno bismo došli do rezultata koji pokazuju da ovakve okolnosti dovode do stvaranja introvertnih osoba, osoba koje pate od depresije, od stresa, od anksioznosti i još mnogih drugih dijagnoza koje su stručnjaci sposobni uočiti.

Kada bismo pokušali razumjeti ratnu i poslijeratnu generaciju mogli bismo citirati ne samo Ćurčića nego sve one koji su nažalost bili prisutni tada u tom trenutku, i opet ne bi dobili dovoljno informacija koje bi mogli procesuirati na način da shvatimo kako su se osjećale tadašnje generacije, a kako se osjećaju danas. Jedno je sigurno, da cjelokupan osjećaj ugroženosti i konstantna ekonomska kriza dovode do razaranja ličnosti mlade osobe.

Mladima je ugušena mladost u godinama kada je trebala da gori od sreće, a zapravo je bila zatrpana samo strahom i neimaštinom. Svi ovi ali i mnogi drugi procesi koji trenutno nisu navedeni dovode do vrhunca krize vrijednosnog sistema mladih.

Svako vrijeme sa sobom nosi određenu težinu sa kojom se svaka individua mora izboriti na najbolji mogući način. Kao što smo već prije navodili sudbinski određene stvari ne možemo da biramo i mijenjamo. Veoma je bitno živjeti u trenutku i ostvarivati kratkoročne ciljeve koji nas mogu voditi samo stepenicu više u pravcu ispunjenja naših ciljeva.

Ratna i poslijeratna generacija mladih je jaka generacija puna borbe, volje i želje za "normalnim" životom u "normalnim" uslovima, koje uprkos takvim željama ipak dočeka razoren i destabilizovan državni sistem. Stoga, iz tih ali i mnogih drugih razloga ne treba dozvoliti da nove generacije doživljavaju i dožive "Deja vu", potrebno je da se borimo svim silama da promijenimo sistem u kojem živimo kako bismo generacijama koje dolaze omogućili što kvalitetniji život. *Deja vu* je zapravo snažan utisak da smo već vidjeli nešto što inače vidimo prvi put.

„Freud smatra da je ovdje u pitanju paraamnezija nastala usljed toga što nas neki novi utisak podsjeća na neki ranije "zaboravljeni" zapravo potisnuti doživljaj“ (Vidović, 2006: 87).

1.2. Porodica, škola i odgoj mladih

Funkcionalnost porodice s aspekta odgoja i obrazovanja je sigurno najslabiji i najdelikatniji aspekt s kojeg se porodica može posmatrati i analizirati. Kroz ovaj aspekt prelamaju se svi drugi. Funkcionalnost porodice s aspekta odgoja i obrazovanja treba posmatrati i analizirati na osnovu toga koliko porodica doprinosi dobrobiti djeteta. Dobrobit djeteta je aspekt koji se uzima kao i polazište i kao cilj. Konvencija o pravima djeteta je osnovni polazni dokument koji ukazuje na odgovornost i roditelja i države za podizanje djeteta kao i na obavezu svih faktora, da se svi postupci koji se tiču djeteta, preduzimaju u skladu s njegovim najboljim interesima.

Prema riječima Suade Buljubašić (2004: 20) nijedno biće u pogledu biološkog preživljavanja nije zavisno od pomoći drugih kao što je to dijete. Smatra se da bi dijete bez pomoći odraslih umrlo odmah nakon rođenja zbog nemogućnosti osiguravanja osnovnih potreština za život. Naravno idealno bi bilo da u osnovne životne potreštine spadaju samo fizički opipljive stvari, međutim život je dosta komplikovaniji. Naime, djeci i mladima je neophodno pružati i zadovoljavati njihove potrebe na emocionalnom i duševnom, psihološkom i moralnom, vrijednosnom i fizičkom nivou. Tu ubrajamo potrebe poput nježnosti i pažnje, tjelesnog dodira, obraćanje ispunjeno ljubavlju, preuzimanje odgovornosti za dobrobit djeteta i mlade osobe. U toku procesa socijalizacije postoje određeni agensi koji vrše snažan utjecaj na formiranje djece i mladih. Među najvažnije agense spadaju roditelji, staratelji, nastavnici kao i vršnjaci.

„Osnovni izvor socijalizacije jeste kultura zajednice kojoj dijete pripada, odnosno subkulture u koje su dijete i njegova sredina uključeni. Posebnu i važnu ulogu u djelovanju kulture kao izvora socijalizacije imaju društveni sistem i društvena struktura karakteristična za određenu kulturu“ (Buljubašić, 2004: 20).

Socijalna integracija može se ostvariti na različitim područjima i stupnjevima. Budući da se socijalna integracija ostvaruje na različitim područjima, a prvenstveno u porodici, školi, u formalnim i neformalnim grupama, u različitim društvenim organizacijama itd. u praksi nije rijetka pojava da je jedna osoba na jednom području dobro integrisana, dok je na drugom području manje uspješna.

Emil Durkheim smatrao je obrazovanje kao tehniku socijalizacije pojedinca. Ovo navodi da je obrazovanje tehnika socijalne integracije djeteta. Prvenstveno stoga, što obrazovati dijete, znači, prenijeti na njega socijalno iskustvo na sistematičan i organizovan način, i tako ga pripremiti na

društveno okruženje odraslih. Postoje tri osnovne komponente koje podvlače ovo raznoliko i kompleksno društveno iskustvo: znanje, sposobnosti i vrijednosti. Bez njih se socijalna integracija ne može razumjeti. Svaka od ovih komponenti odgovara određenom aspektu ljudske integracije u društvo (Buljubašić, 2004: 14).

Iz prethodno navedenih objašnjenja dolazimo do jednog dijela zaključka da su definitivno porodica i škola najbitniji faktori u procesu socijalizacije i odgoja djece i mladih. Ovdje se naravno ne misli striktno na pojam odgoja, nego na sve procese učenja i pripremanja mladih za svijet odraslih u kojem moraju biti snalažljivi, mudri, samopouzdana, vrijedni i tako dalje.

„Socijalizacija je vrlo složen proces i traje tokom cijelog života. U isto vrijeme, socijalizaciju je moguće prikazati tek u konkretnim situacijama. Budući da je pojam socijalizacije isprepleten sa pojmovima kao što su odgoj i obrazovanje, teško je odrediti "gdje završava jedan, a počinje drugi". Socijalizacija je proces u kojem pojedinci usvajaju društveno korisne i poželjne obrasce ponašanja i stiču osobine svojstvene članovima društvene zajednice u kojoj žive“ (Buljubašić, 2004: 18).

Socijalizacija je takav proces da se dijeli na primanu, sekundarnu i tercijalnu socijalizaciju, koje su tijesno povezane. Stoga primarna obuhvata period djetinjstva i rane mladosti, sekundarna socijalizacija obuhvata period zrelog doba pojedinca, dok tercijalna socijalizacija izučava razvoj i adaptaciju u promjeni ponašanja starih ljudi.

Na primjer, prema politikama Kantonalne javne ustanove "Porodično savjetovalište Sarajevo" možemo uvidjeti da je funkcionalnost porodice s aspekta odgoja i obrazovanja veoma korisna i bitna iz razloga što doprinosi dobrobit svakog djeteta. Potom ako se za primjer uzmu škole koje smatramo nosiocima organizovanog odgojno-obrazovnog rada možemo vidjeti da imaju sasvim bitnu ulogu u smislu pomoći porodici prilikom odgoja djece.

1.3. Osamostaljivanje mladih uz prisustvo roditelja (psihološka, moralna, vrijednosna i fizička osnova)

Obzirom da smo u gore navedenom tekstu spomenuli koja je to važnost porodice, u ovom dijelu ćemo raščlaniti one najvažnije karakteristike prisustva roditelja kroz proces odrastanja. Poznate su tvrdnje da je roditeljski dom prva učionica, a roditelji prvi i najbitniji učitelji. Porodica je prva prirodna škola humanizacije mladih, najvažniji faktor oblikovanja mlade ličnosti. Ona je prva i najmoćnija škola života, osnovna društvena zajednica u kojoj se sjedinjuju biološko – reproduktivne, ekonomske i odgojne funkcije.

Upravo zbog toga snage porodice kao odgojnog faktora su nezamjenjive, ali u svemu tome su zamke i teškoće koje se odražavaju na krajnji rezultat – odgoja mladih. Dijete gleda na život kroz prizmu porodičnog života – posmatra, prihvata, i oponaša međusobne odnose roditelja i drugih članova. Porodica i danas, u društvenim okolnostima u kojima živimo, ima ogromnu i tešku odgovornost: mora da brine o zdravlju svojih članova, posebno djece, da brine o njihovom pravilnom fizičkom razvoju, usvajanju znanja, razvoju intelektualnih snaga i sposobnosti, interesa, sklonosti formiranju moralnih uvjerenja, stavova, navika kulturnog ponašanja, pozitivnih osobina ličnosti i karaktera, o razvijanju radnih sposobnosti, pravilnog odnosa prema radu, da jača temelje razvoja ličnosti djeteta. Različite su okolnosti od kojih zavisi da li će porodica odgovoriti na sve ove zadatke. U tom smislu, u prvi plan se ističe značaj skladnih, uravnoteženih porodičnih odnosa, međusobna ljubav i povjerenje među roditeljima, odnosno porodična atmosfera koja je rezultat međusobnih odnosa članova i odgojnog stila u porodici.

Dakle, odgojne zadatke može lakše ostvariti prije svega, potpuna porodica zasnovana na ljubavi supružnika, porodica koja omogućava identifikaciju djece sa roditeljima, koja svojom porodičnom atmosferom omogućava pravilan emocionalni, socijalni i moralni razvoj, ona porodica u kojoj su skladni odnosi, ekonomski stabilna porodica koja može zadovoljiti potrebe svojih članova – ishrane, stanovanja, zdravlja. Samo ovakva porodica na odgojnom planu može dati ono što ne mogu dati drugi odgojni faktori.

„U porodici kao maloj grupi, vladaju unutrašnji odnosi, ostvaruju se interakcije, komunikacije i dinamika pri čemu članovi stiču prva iskustva. Utvrđenim načinima i pravilima ponašanja članova porodica funkcioniše a uspješnije funkcioniše uvijek kada članovi u potpunosti poštuju pravila ponašanja. Granice i moć porodičnog odgoja smanjuju se proporcionalno s jačanjem uticaja svih

faktora izvan porodice, ali ni jedan drugi faktor ne može biti zamjena za porodični odgoj. Roditeljima se priznaje pravo primarnih odgajatelja čija je primarna obaveza da svoju djecu odgovorno odgajaju“ (Smajkić, n.d.).

Od velikog je značaja za svako društvo kako i na koji način se djeca prilagođavaju društvenim normama, vrijednostima i ponašanjima, te kako se nose sa svim izazovima. Stoga je bitno naglasiti da je najvažnija zdrava atmosfera u porodici. Pod zdravom atmosferom se podrazumijeva harmonija, međusobno razumijevanje i povjerenje članova porodice. Potom odnosi kako između roditelja tako i odnosi između roditelja i djece.

Sve su ovo neke od primarnih stavki kako bi dijete izraslo u uravnoteženu osobu sa pozitivnim osobinama. Tada se stvara osjećaj nezavisnosti, samopoštovanja, dobrih komunikacijskih vještina. Ukoliko sa druge strane ne postoji ovakav odnos u porodici, dolazi do nezainteresovanosti, nerazumijevanja, nepoštovanja, te takve osobe nisu u stanju procijeniti šta je to u suštini ono što im nedostaje.

Odrastanje nije lako, veoma je teško odrastati u današnje vrijeme, jer moderan i brz život ne samo da zbunjuje odrasle već zbunjuje i mlade koji su puni želje za životom i novim znanjima. Stoga se treba pružiti apsolutna pomoć u odrastanju i osamostaljenju. Trebali bi se ponašati djelotvorno ali ne i prisiljavajuće, iz razloga što se svima treba dopustiti da okuse život samo tako će svaka individua moći izrasti u odgovornu, zrelu i samostalnu osobu. Stvaranje pozitivne slike o samom sebi predstavlja poglavlje života u kojem je od ključne važnosti zdrav socijalni i emocionalni razvoj, kao i sticanje samopoštovanja i samopouzdanja. Kako bi se sve ovi segmenti mogli razviti veoma je bitno pružanje osjećaja sigurnosti i stabilnosti putem podrške, prihvatanja, podsticanja i pružanja ljubavi.

1.4. Uspjeh djece u odnosu na obrazovni i radni status roditelja

Rekordne stope nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini postaju fenomen sa kojim se skoro svaka mlada osoba susretne. Činjenica je da takvi podaci pokazuju da se radi o generacijskom fenomenu, što u prijevodu znači da nezaposlenost puno više pogađa mlađu dobnu skupinu u odnosu na stariju. „S jedne strane, generacije mladih odrastaju porodicama gdje je nezaposlenost prihvaćena gotovo kao normalna stvar, gdje su nekada i oba roditelja nezaposlena, negdje čak i sa vrlo malim izgledima za poboljšanje situacije. Nezaposlenost stoga postaje dio svakodnevnice, ne samo za jednu cijelu generaciju mladih ljudi već za više generacija. S druge strane, kao i širom Evropske unije, gdje je

fenomen „izgubljena generacija“ (eng. Lost generation) stvoren kako bi opisao generacije mladih ljudi koji su čak i dovoljno obrazovani ali koji ne mogu naći posao, u Bosni i Hercegovini ta situacija je itekako izraženija u odnosu na zemlje u Europskoj uniji. Cijela generacija mladih odrasta i razvija se u takvoj atmosferi da već prilikom odabira studija većina mladih svjesno ili podsvjesno ima znatno smanjena očekivanja i planove te veće strahove i brige o zaposlenju sa obzirom na visoku stopu nezaposlenosti koja ih očekuje po završetku studija“ (Mujanović, 2013: 37).

Ukoliko roditelji u budućnosti ne budu vodili brigu i obezbjeđivali djeci mogućnosti „role play“ uloge, država sigurno neće. U tom slučaju slijedi neminovan događaj stvaranja mase ogorčenih, osiromašenih i nezaposlenih mladih osoba koje će se pored toga i zbog svoje buntovnosti okrenuti ilegalnim načinima zarade.

1.5. Adolescencija

Adolescencija se smatra periodom prelaska iz djetinjstva u odraslo doba, te kao takvo se smatra značajnim dobom u životu svake ličnosti. Doba kroz koje svaka ličnost sazrijeva i priprema se za odraslu dob kroz određene psihosocijalne, emocionalne, fizičke kao i kognitivne promjene. Obzirom da se radi o prelasku iz djetinjstva u odraslo doba možemo reći da je to zapravo jedno razdoblje velike zbunjenosti koje se dešava zbog velike odgovornosti napuštanja djetinjstva, te preuzimanja odgovornosti. „Prolazeći kroz period adolescencije postepeno korak po korak dolazimo do otkrića vlastitog identiteta zbog čega ovaj period života biva ispunjen mnogim nerazumijevanjima i sukobima. Sukobi su u većini slučajeva dešavaju u odnosu između adolescenata i roditelja. Roditelji su sa jedne strane tu kako bi upućivali, savjetovali, pružali njegu, ljubav i podršku što adolescenti vide kao prisilno zadržavanje u djetinjem dobu i oduzimanje slobode. Period u kome se adolescenti nalaze je period u kojem je povećana potreba za nezavisnošću i samostalnošću. Psiholozi danas napuštaju ideju da je adolescencija za svaku mladu osobu nužno stresno razdoblje ispunjeno poteškoćama te naglašavaju važnost razumijevanja razvojnih specifičnosti koje oblikuju mišljenje, emocije i ponašanje adolescenata. Naime, uvjerenja roditelja i stručnjaka o adolescenciji mogu predstavljati zamke i dovesti do brojnih neželjenih ishoda. Zbog uvjerenja o „burama i olujama“ adolescencije roditelji mogu zanemariti probleme ozbiljnije naravi koji zahtijevaju podršku stručnjaka. Nerazumijevanje razvojnih specifičnosti može dovesti i do pretjerane reakcije zbog uvjerenja da je određeno ponašanje znak poteškoća, iako je ono zapravo uobičajeno među adolescentima. Negativna uvjerenja roditelja o adolescenciji mogu potaknuti i tzv. samoispunjavajuća proročanstva, a pretjerana ograničenja temeljena

na uvjerenju da su adolescenti po svojoj prirodi van kontrole ugroziti proces sazrijevanja. Adolescenti se susreću s brojnim promjenama u području mišljenja, osjećaja i odnosa s drugima, koje oblikuju njihov jedinstven pogled na sebe i druge – pogled kojeg iz perspektive odrasle osobe često nije lako razumjeti. Razumijevanje razvojnih specifičnosti adolescencije roditeljima i stručnjacima olakšava tumačenje ponašanja adolescenta, stvara jasnija očekivanja o tome kada pojedino ponašanje prelazi iz okvira onoga što smatramo normalnim i očekivanim te nam daje informaciju kako podržati adolescenta na tom putu“ (Buljan Flander, 2013).

Adolescencija je vrlo konfuzan period u kojem adolescenti imaju potrebu za donošenjem različitih odluka koje direktno utječu na njihov život, koje neminovno imaju određene posljedice. Neke od tih odluka su daljnje školovanje, izbor zanimanja, provođenje slobodnog vremena, izbor društva i grupa u kojima želi da budu, udaji ili ženidbi itd. Roditelji su tu da podrže ali se ne moraju u svakom slučaju složiti sa odlukom adolescenta. Radi se zapravo o veoma složenom i dinamičnom procesu stoga mora postojati prikladna klima kako bi se ovako zahtjevan period života jednog adolescenta u što blažoj varijanti prebrodio. Veoma je bitna komunikacija sa članovima porodice, zbog razvoja identiteta, jer su porodice i obitelji tu kako bi ohrabrivale, podržavale odluke koje adolescenti donose. „Newman i Murry kažu, "identitet je kao nacrt za buduće obaveze i životne izbore. To je skup vjerovanja i ciljeva o odnosima sa članovima porodice, voljenim osobama i prijateljima, ulogama radnika, građanina, vjernika i tečnja za uspjehom. Campbell naglašava da su za formiranje identiteta važna dva različita, ali povezana procesa. To su lično istraživanje i psihološko razlikovanje. Istraživanje ličnosti uključuje rad na alternativnim stavovima, vrijednostima, mišljenjima i odanost osobe određenim vrijednostima i pozicijama. Psihološko razlikovanje se odnosi na postepeni rast svijesti o prirodi i ličnosti osobe, kao i razumijevanje posebnosti i odvojenosti od drugih" (Buljubašić, 2004: 47).

Komunikacija kao što smo već pomenuli igra veoma bitan faktor u porodičnom okruženju jer na taj način promoviše idealno okruženje kroz koje adolescenti uče o načinima i vještinama efikasnog snalaženja u različitim situacijama. Prema riječima Suade Buljubašić (2004: 47) tamo gdje postoji podrška adolescenti su u boljoj mogućnosti da razviju bolji društveni život i vještine čime razvijaju pozitivan identitet. Posebno u onim porodicama u kojima roditelji stalno pokazuju vještine za dobro nošenje sa problemima tačnije dobrim nošenjem sa svakodnevnom realnošću.

1.6. Socijalni položaj mladih (od 2015 do danas)

Društveni ili socijalni položaj je status koji pojedinac zauzima u određenoj društvenoj strukturi, zahvaljujući svojoj ekonomskoj moći, obrazovanju, ličnim sposobnostima. Pored toga određuje određene norme i ograničavanja koja su karakteristična za ponašanje ljudi. Određuje vrijednosti prava i moći. Mladi su kao što smo već naveli zasebna društvena skupina koji posjeduje određene zajedničke socijalne osobine.

Ukoliko bismo posmatrali period od 2015. godine pa sve do danas možemo zaključiti da je riječ o osobama koje se nalaze u nepovoljnom društvenom statusu u odnosu na ostale dobne skupine. Socijalni položaj mladih ljudi u Bosni i Hercegovini možemo ogledati počevši od vrste i načina obrazovanja, vrijednosnim sistemima, kulturološkim potrebama pa sve do prilika za zapošljavanje i same stope nezaposlenosti.

U današnjem modernom društvu koji se na dnevnoj bazi mijenja, prelazak mladih u svijet odraslih postaje enormno teži i sporiji, zbog različitih uslova koje sa sobom nosi sama globalizacija. Neki od tih uslova koje globalizacija zahtjeva od svake individue su svakako profesionalnost, snalažljivost, fleksibilnost kao i umjeće korištenja korištelja svih komunikacijskih sredstava i slično. „Za razliku od srećenih i razvijenih zemalja u kojima se mladi tretiraju kao najdragocjeniji razvojni resurs, pa se onda u njih svjesno ulaže s ciljem da im se osigura poželjan ambijent za život u vlastitoj sredini, počevši od pružanja kvalitetnog obrazovanja i kontinuiranog usavršavanja, pa do zaposlenja i raznih olakšica u privatnom poduzetništvu, te rješavanju egzistencijalno važnih pitanja, kao što su kupovina stana i sl. u zapuštenim i nerazvijenim društvima mladi ne samo da su zanemareni, te u društveno-statusnom smislu svakovrsno marginalizirani, nego ih se čak benevolentno odriče i prepušta drugima, iako to predstavlja nenadoknadiv gubitak za te zajednice. Takav tip odnosa prema mladima je očigledan i u bosanskohercegovačkom društvu. Do koje razine se ne respektiraju mladi u Bosni i Hercegovini, surovo svjedoči podatak da ih je, samo u poratnom periodu, u druge zemlje otišlo preko 100.000. Imajući u vidu da se tu uglavnom radi o obrazovanim osobama, uključujući i specijaliste iz različitih oblasti, magistre i doktore nauka, suvišno je i naglašavati o kolikom i kakvom se tu gubitku radi, pogotovo za ovako malobrojno društvo kao što je bosanskohercegovačko. Ti ljudi sada svojim znanjima i kreativnim potencijalima unapređuju neka druga društva i države, umjesto vlastite domovine, koja prema svim relevantnim pokazateljima, tavori na samome dnu nerazvijenih zemalja i to ne samo u evropskim okvirima, nego i šire gledajući“ (Tiga, Turčilo, Osmić, Bašić, Džananović-Mirašćija, Kapidžić, Brkić-Šmigoc, 2014:12). “Mladi su po svojoj prirodi veoma ranjiva društvena

kategorija, pa otuda predstavljaju poseban znanstvenoistraživački izazov, pogotovo u ovim postmodernim, odveć temporalnim uvjetima živanja, koji nameću redefiniranje dosadašnjeg, tj. naslijeđenog sistema vrijednosti i načina života, promoviraju drugačiju socijalizaciju u kojoj se bitno mijenja uloga porodice, škole, vršnjaka... Mijenja se i vremenska paradigma koja je karakterizirala mlade u minulom vremenu, odnosno, pomjera se "granica njihovog trajanja" (raniji početak, kao i ubrzanje sazrijevanje, ali i odgađanje stupanja u bračnu zajednicu, rađanje djece i slično, iz dosadašnjih 20-ih u 30-e, pa nerijetko i u još kasnije godine). Povećan je broj razvoda brakova, narastaju vanbračne zajednice i broj vanbračne djece, sve su češće jednoroditeljske porodice, kao i "destigmatizacija" heteroseksualnih identiteta, mijenja se karakter odnosa roditelja prema djeci i obrnuto itd. Pri svemu tome mladima se, zahvaljujući fascinantnom razvoju informacijskih tehnologija, preko raznih internetskih i drugih audiovizuelnih mreža, napasno nude i preferiraju različiti, nerijetko veoma opaki sadržaji, uključujući i one za koje se pouzdano može kazati da u slučaju njihovog prekomjernog "konzumiranja", mogu odvesti takve osobe čak i u ovisnost, pogotovo u odsustvu pružanja blagovremene i adekvatne informacije o tome" (Tiga, et al., 2014: 13). „Ranjivost mladih posebno dolazi do izražaja u tranzicijskim društvima, naročito ako su ona, kao u bosanskohercegovačkom slučaju, prethodno prošla kroz konfliktnu situaciju (rat), što onda konkretni ambijent života (ovdje je riječ o bosanskohercegovačkom), kako u političkom i ekonomsko-socijalnom, tako i u svakom drugom smislu, čini dodatno rovitim i frustrirajućim. Stoga se ne treba čuditi što je postojeća, po mlade očigledno deprimirajuća situacija u ovoj zemlji, gurnula ih u takvo mentalno stanje da njih preko 70% želi da je napusti. Najkraće kazano, u ovom istraživanju fokus je bio na sagledavanju stavova mladih, odnosno percepciji mladih o njihovom stvarnom statusu u društvu, tj. kvaliteti života, (ne)mogućnostima zadovoljavanja egzistencijalnih potreba, perspektivama, motivaciji za odlazak u druge zemlje, sistemu vrijednosti, krizi identiteta i drugim, za mlade osobe bitnim pitanjima" (Tiga, et al., 2014:13-14). „Za jedno društvo ništa nije vrijednije od ljudi, naročito mladih i obrazovanih ljudi koji ga čine. To znači da društvene zajednice koje vode računa o sebi i o svojoj budućnosti po svaku cijenu posebno nastoje sačuvati i zadržati upravo mlade i obrazovane osobe, baš kao što je dobro poznato i to da samo „nemarna društva“ ne cijene svoje mlade i obrazovane pojedince i lako ih prepuštaju drugim društvima. U tom kontekstu, ne treba iznenađivati činjenica da je, za razliku od razvijenih društava, ovdje moguće vidjeti svaki postojeći vid marginalizacije mladih" (Turčilo, Osmić, Kapidžić, Šadić, Tiga, Dudić, 2018: 12).

II. POGLAVLJE

1. Socioekonomske (ne)prilike u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini, u vrijeme kada socio-ekonomska kriza dominira u svim sferama društva, jako je težak zadatak zagovarati, braniti i promovisati prava mladih. Sve socio-ekonomske mjere posredno ili neposredno pogađaju djecu, pogoršavaju položaj djeteta, čije je štetne individualne utjecaje u većini slučajeva nemoguće ispraviti. Rezultati istraživanja će pokazati kako se one skupine koje trebaju da budu u epicentru djelovanja svih nadležnih organa ne nalaze na takvom položaju, ovdje se općenito misli na omladinu.

Nažalost, mora se konstatovati jedna očigleda činjenica kako djeca i mladi nisu prioritet u savremenom bosanskohercegovačkom društvu te ih sociološki možemo početi tretirati kao marginalizovanu ili socijalno isključenu društvenu skupinu. Većina sebi ne postavlja pitanja da li su neke od donešenih odluka dobre za mlade i djecu, da li će nekom od odluka bilo koje dijete biti diskriminirano, socijalno isključeno ili marginalizovano, da li je pravo djeteta obuhvaćeno takvom odlukom.

Nastojim promovisati koncept prava djeteta kako bih podstakla sve društvene aktere da još aktivnije djeluju kako bi svako dijete, bez ikakve diskriminacije, imalo uslove za dostojanstven život i razvoj potencijala. Trebali bismo se više zalagati kako bismo učili i pripremali mlade ljude o svojim pravima, odgovornostima, dužnostima kao građana zapravo trebali bismo ih pripremati za cjeloživotno učenje, mobilnost, život i rad u demokratskom društvu.

Problem sa kojim se susrećemo još u prvom dijelu rada jeste svakako i problem siromaštva i socijalne isključenosti, koji nisu pojmovno navedeni ali su rezultati mnogih do sada navedenih primjera koji se te tiču omladine. Siromaštvo predstavlja jedan opsežan pojam koji u svom općem obliku dovodi do stvaranja problema koji se negativno odražavaju na nezaposlenost, obrazovanje, socijalno, psihološko, emotivno te ekonomsko stanje mlade osobe. U svakom slučaju moramo naglasiti i to da siromaštvo nije definitivno problem samo naše države, u pitanju je problem globalnog nivoa kome bi se mnogo više pažnje trebalo posvećivati.

1.1. Siromaštvo i socijalna isključenost

Kako bi prethodno napisano bilo razumljivije potrebno je razjasniti pojmove siromaštva i socijalne isključenosti, kao i njihov međudnos. Siromaštvo kao pojam implicira na nepoželjno stanje u društvu koje upućuje na to da pojedincima ili skupinama koji su siromašni treba pomoći kako bi se njihovo stanje promijenilo. Ovdje nećemo raspravljati o tome koliko oblika siromaštva postoji, ali je bitno primiti na znanje da postoji relativna depriviranost. Ona zapravo predstavlja mjerilo siromaštva ali iz perspektive da siromaštvo postoji i tamo gdje su članovi društva isključeni iz načina života zajednice kojoj pripadaju. Stoga se na osnovu toga socijalna isključenost veće za siromaštvo, tačnije proširuje ideju Peter Townsendovw ideje relativne depriviranosti (Haralambos, Holborn, 2002: 296).

Socijalnu isključenost kao pojam autori koriste kada govore o najlošije stojećim skupinama u društvu. Prema Haralambosu (2002) socijalno isključenoj kategoriji mogu pripadati nezaposleni koji nemaju ulogu u formalnom ekonomskom sistemu, ulogu u političkom sistemu, stari ljudi koji nemaju ulogu u društvenom sistemu. Samim spomenom na socijalno isključenje ističemo jaz između aktivnih pripradnika društva i onih koji su gurnuti na sami rub. Isključenost se također odnosi i na isključenost iz građanskog, društvenog i kulturnog života čime se uskraćuju osnovna ljudska prava. Prema Carol i Alan Walkersocijalno isključenje se "...odnosi na izbacivanje potpuno ili djelimice iz bilo kojeg socijalnog, ekonomskog, političkog i kulturnog sistema koji određuje socijalnu integraciju neke osobe u društvo" (cit. prema Haralambos, Holborn, 2002: 304). Pored toga mnogi naučnici smatraju da siromašnima i socijalno isključenima ne treba milostinja nego poticaj kako bi se aktivirali i bili socijalno integrisani u društvo.

Međusobni odnos kao što smo već napomenuli postoji, obzirom da se radi o sličnim pojmovima koji zapravo vrše uticaj jedan na drugoga. Siromaštvo je to koje uzrokuje socijalnu isključenost dok s druge strane socijalna isključenost onemogućava izlazak iz siromaštva. Nezaposlenost je fenomen koji je povezan kako sa siromaštvom tako i sa socijalnom isključenosti. Haralambos (2002) je povezo fenomen nezaposlenosti sa stepenom obrazovanja, gdje je jasno naglasio da su niži društveni slojevi općenito češće izloženi problemu nezaposlenosti, pored toga navodi i skupinu sa manjim stepenom obrazovanja. Nakon što smo razjasnili pojamne oblike siromaštva i socijalne isključenosti jako je važno konstatovati i to da su mladi ljudi pogođeni istim. Kao što smo već spominjali i u prvom dijelu rada nepovoljan položaj mladih od ranih godina se značajno nastavlja i produžuje u odraslu dob. Kao primjer možemo navesti da ukoliko se osoba nalazi u stanju siromaštva istim slijedom dolazi do nemogućnosti kvalitetnog obrazovanja i zaposlenja. U tom slučaju posljedice se odražavaju na

psihološko i emotivno stanje osobe, koje vodi do socijalne isključenosti. Zašto se ovdje radi o začaranom krugu? Do odgovora možemo doći samo ukoliko bi otkrili kakav je to uzročno-posljedični odnos između gore pomenuta dva pojma, kako bi s ciljem pristupili rješavanju problema. Upravo mladi ljudi se nalaze u takvom nepovoljnom finansijskom i društvenom stanju gurnuti na rub, a činjenica koju mnogi zanemaruju je da su mladi pokretači modernog društva.

Obrazovanje i zapošljavanje igraju ključnu ulogu u životnim biografijama mladih, dok se s druge strane pojavljuju kao dva ključna mehanizma za inkorporiranje mladih u društvenu zajednicu (Tiga, et al., 2014: 48).

1.2.(Ne)zaposlenost

Nezaposlenost je vjerojatno najvažniji problem koji pogađa mladu generaciju, jednako i u urbanim i ruralnim dijelovima BiH, a u kombinaciji sa stambenim problemima, stalnom ekonomskom krizom i političkim manipulacijama, mladi ljudi zapadaju u stanje očaja i beznađa, zbog čega se okreću drogama ili alkoholu, ili planiraju iseljavanje kao jedinu mogućnost da sebi osiguraju ljepšu budućnost. Nezaposlenost se javlja u različitim formama čije posljedice snose negativne rezultate. Nezaposlenost je mač sa bezbroj oštrica koje se manifestuju kroz socijalnu isključenost, depresiju, siromaštvo, zdravlje, te stvara osjećaj nesigurnosti, nezadovoljstva, bezvrijednosti. „Nezaposlene osobe u Bosni i Hercegovini većinom su žene i mladi između 18 i 22 godine starosti sa završenim tercijarnim obrazovanjem. Liberalizacija i privatizacija vršene su bez jasne strategije i detaljnih priprema, što je uzrokovalo probleme u finansijskim, političkim i socijalnim institucijama. Navedene pokazatelje potvrđuju i sami stavovi mladih ljudi u pogledu percipirane i stvarne želje za zapošljavanjem u određenom sektoru jer potpuno zanemaruju privatni i izražavaju želju da rade isključivo u javnom sektoru. Mladi u Bosni i Hercegovini ne vide stručnost, sposobnosti i kvalifikacije kao ključne faktore za zapošljavanje, već su većina njih mišljenja da je bitnije imati prijatelje, poznanstva i veze s ljudima na određenim pozicijama ili prosto imati sreće“ (Turčilo i ostali, 2018: 48).

Na osnovu provedene studije o mladima 2018/19 godine u komparaciji sa određenim istraživanjem zaista dolazimo do zaključka da su statistički podaci tačni i korespondiraju današnjoj situaciji u Bosni i Hercegovini.

Ono što autori studije o mladima navode jeste da je bitno naglasiti da svako društvo cijeni svoj ljudski potencijal, naročito mlade i obrazovane ljude. Dok s druge strane „nemarne društvene

zajednice“, meću koje svrstavaju i Bosnu i Hercegovinu, pitanje ljudskog potencijala smatraju nebitnim te se tako odriču tog najvrijednijeg od svih resursa u korist drugih društava. Prema studiji slučaja na koju se najviše pozivamo ključni nalazi vezani za mlade osobe u BiH su sljedeći. „Profil mlade osobe iz Bosne i Hercegovine u 2018. je neko ko ima 22 godine života i živi u zajednici/selu sa manje od 2.1 stanovnika. Ako ne pohađa srednju školu, odnosno fakultet, onda je najčešće nezaposlen/a i ne traži aktivno posao. On/a je dio domaćinstva sa 3,57 članova u prosjeku, ima svoju sobu i internet konekciju. Sa stanovišta opremljenosti i kvaliteta života, domaćinstva u kojima žive mladi ljudi imaju sve neophodne elemente (mašina za veš, mašina za pranje posuđa, računar, automobil) koji sugerišu prosječan standard života. Mladi ljudi svoje slobodno vrijeme uglavnom provode u kafićima, ne posjećuju kulturne događaje, niti puno putuju. Ovo se može povezati sa činjenicom da uglavnom imaju veoma niska ili nikakva primanja, odnosno da nisu u mogućnosti doprinosti budžetu domaćinstva. Gotovo uopšte se ne promoviše osamostaljšivanje mladih ljudi, naročito onih koji su nezaposleni, i prosječna dob za sklapanje braka i zasnivanje porodice je u stalnom porastu zbog toga što oni budućnost doživljavaju nesigurnom“ (Turčilo i ostali, 2018: 60). „Nezaposlenim mladim ljudima život može biti dodatno otežan jer se suočavaju sa nedostatkom novca, osećajem izolovanosti i izostavljenosti iz života zajednice. Posledica toga je da su nezaposleni mladi manje zainteresovani za omladinske aktivnosti i grupe ili im je teško da se uključe u njih. Lokalne i regionalne vlasti bi, zajedno sa mladima, trebalo da pronađu način da se suprotstave ovom problemu i smanje nezaposlenost. To se može postići otvaranjem centara za zapošljavanje koji bi pripremali mlade za ulazak u svijet zaposlenih i pomagali im u pronalaženju posla. Isto tako, trebalo bi omogućiti pomoć svim mladim ljudima koji imaju želju da započnu sopstveni posao“ (Forum syd, n.d.: 6).

Prema zakonu o posredovanju u zapošljavanju i prava nezaposlenih osoba Federacija Bosne i Hercegovine Federalni zavod je taj koji je nadležan kako za praćenje tako i za predlaganje mjera za unapređenje zapošljavanja i socijalne sigurnosti nezaposlenih osoba. Naravno postoji još mnoštvo nadležnosti, no mi ćemo se ovdje fokusirati samo na dijelove koje se direktno tiču nezaposlenosti osoba.

Federalni zavod surađuje i sa službama za zapošljavanje kao i kantonalnim tijelima nadležnim za rad i zapošljavanje u izradi i realizaciji okvirnih programa zapošljavanja. Službe za zapošljavanje nadležne su za dosta direktiniji odnos sa nezaposlenim osobama. Pri tome mislimo na direktno prikupljanje i dostavljanje podataka o nezaposlenim osobama Federalnom zavodu. Nezaposlene osobe bivaju informisane o mogućnostima zapošljavanja. „Službe za zapošljavanje ostvaruju saradnju sa

obrazovnim ustanovama radi usklađivanja obrazovnih programa sa kadrovskim potrebama poslodavaca, kao i provođenja programa profesionalne orijentacije, obuke i prekvalifikacije nezaposlenih osoba i njihovo ponovno zapošljavanje na odgovarajućim poslovima. Posredovanje u zapošljavanju, u smislu ovog zakona, obuhvaća sve radnje i mjere poduzete, u skladu sa zakonom, u svrhu povezivanja nezaposlene osobe koja traži zaposlenje, kao i zaposlene osobe koja traži promjenu u zaposlenju, s poslodavcem kojem je potreban zaposlenik radi zasnivanja radnog odnosa, odnosno sklapanja ugovora o radu ili radnog angažiranja. Profesionalna orijentacija nezaposlenih i drugih osoba pri izboru zanimanja, stručna obuka nezaposlenih i prekvalifikacija zaposlenih za čijim radom je prestala potreba, podsticanje otvaranja novih radnih mjesta i poduzimanje drugih podsticajnih mjera sve su djelatnosti službe za zapošljavanje. Za mlade osobe ova vrsta zakona je veoma značajna zbog toga što tretira pitanje pripravnštva i volontiranja. S druge strane pitanja koja su vezana za prava nezaposlenih su veoma minimalna, posebno kada su u pitanju mladi ljudi koji su tek završili školovanje, jer im je samo omogućeno zdravstveno osiguranje“ (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br.41, 2001).

1.3.(Ne)-mobilnost

U četvrtom poglavlju rada ćemo se nešto više upoznati sa mogućnostima i prednostima mobilnosti mladih ljudi. Trenutno ćemo se fokusirati na osnovne principe kreiranja politika i strategija prema mladim ljudima. Politike i strategije moraju biti dostupne i slobodne na korištenje mladima kako bi bili svjesni svih svojih prava i mogućnosti. Mladi trebaju da budu korisnici svih mogućnosti koje im se pružaju, da koriste prostore koji su im na raspolaganju, da aktivno učestvuju i javno iznose svoja mišljenja i stavove. U uvodu je već navedeno da će ovaj rad biti upućen svim mladim ljudima kojima su potrebne smjernice.

Najvažniji zakoni kojima se regulišu sva pitanja mladih, a da pri tom podrazumijevaju njihovo aktivno učešće i mobilnost, su Zakon o mladima FBiH te Zakon o volontiranju. Zakon o mladima FBiH definiše i garantuju učešće mladih u tijelima koja predstavljaju mladi, kroz koja će oni moći učestvovati u procesima donošenja odluka, kreiranju politika i strategija prema mladima i slično. U članu 5., 6. i 7. Zakona o mladima FBiH uspostavljena su osnovna prava i obaveze.

„Član 5. – Svaka mlada osoba ima pravo na podršku i unapređivanje svog razvoja da postane odgovorna za sebe i društveno odgovorna ličnost, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. U cilju ostvarivanja prava iz stava 1., podrška mladima treba posebno da:

1. unapređuje individualni i socijalni razvoj mladih ljudi i doprinese sprečavanju njihovog mogućeg zapostavljanja;
2. provodi politike kojima se djeluje na negativne trendove po mlade u oblastima iz člana 25.;
3. doprinese održavanju i stvaranju pozitivnih životnih uvjeta za mlade, kao i okruženja koje je ugodno za mlade;
4. štiti mlade od opasnosti karakterističnih za njihovu dob, a kojima mogu biti izloženi“ (Sl. novine FBiH br.36, 2010).

„Član 6. - Mladi imaju pravo biti pravovremeno i istinito informirani o svim pitanjima koja su od interesa za njih. Svi nivoi vlasti u Federaciji trebaju, u skladu sa svojim nadležnostima, održati javne rasprave i konsultacije uz učešće predstavnika/ca vijeća mladih u procesu usvajanja: 1. određene sektorske politike prema mladima; 2. programa djelovanja za mlade; 3. strategije prema mladima; 4. dijelova budžeta koji se tiču pitanja mladih” (Sl. novine FBiH br.36, 2010).

„Član 7. - U skladu s ovim zakonom, izmeću ostalog, mladi imaju i sljedeće obaveze:

1. da aktivno djeluju na jačanju svojih sposobnosti, na svom obrazovanju te na razvoju integriteta vlastite ličnosti;
2. da aktivno doprinose izgradnji i njegovanju društvenih vrijednosti te razvoju svoje zajednice;
3. da poštuju i zagovaraju vrijednosti mira i tolerancije u komunikaciji sa svim ljudima i ne diskriminiraju ih po bilo kom osnovu;
4. da izražavaju solidarnost i posebnu brigu prema mlađim i starijim licima, licima sa posebnim potrebama, pripadnicima nacionalnih manjina, marginalizovanim grupama i pojedincima, pripadnicima konstitutivnih naroda i ostalih koji predstavljaju brojčanu manjinu u lokalnoj zajednici gdje žive i rade te prema drugim licima koja imaju potrebu za solidarnošću i razumijevanjem od svojih sugrađana/ki;
5. da unapređuju sredinu u kojoj žive” (Sl. novine FBiH br.36, 2010).

Kroz zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine jasno vidimo podršku koja se pruža mladima pored onih koja su garantovana drugim zakonima. Podrška kao i mjerodavne informacije se smatraju važnim kako bi mladi postali punopravni članovi društva, odgovorne ličnosti te kako bi mogli sudjelovati u procesu donošenja odluka, navodi se u vodiču kroz Zakon o mladim Federacije Bosne i Hercegovine u poređenju sa Zakonom o omladinskom organizovanju RS-a. (Bešić, Pobrić, 2011) Pored toga mladi imaju i određene odgovornosti kroz koje su „...obavezni jačati svoje sposobnosti, obrazovati se i razvijati vlastitu ličnost, što znači da moraju koristiti prilike koje su im pružene poput školovanja,

doobučavanja, bavljenja sportom i slično. Mladi moraju aktivno doprinosti društvenim vrijednostima i razvoju svoje zajednice“ (Bešić, Pobrić, 2011: 56).

Još jedan dokument koji je od velike važnosti za mlade jeste Zakon o volontiranju Federacije Bosne i Hercegovine u kojem se navodi da je „...volontiranje aktivnost od interesa za Federaciju BiH kojom se doprinosi poboljšanju kvalitete života, aktivnom uključivanju građana u društvene procese i razvitku humanijeg i jednakopravnijeg demokratskog društva“ (Sl.novine FBiH br.110, 2012: 1).

Postoje dvije vrste volontera a to su:

1. „Volonter u skladu sa odredbama ovoga zakona, fizička osoba s poslovnom sposobnošću ili umanjenom poslovnom sposobnošću koja volontira u Federaciji BiH.
2. Malodobni volonter je osoba od 15 do 18 godina na koju se primjenjuju posebna načela zaštite malodobnih volontera“ (Sl. novine FBiH br.110, 2012: 2).

Naravno postoji čitav zakon u kojem se mogu naći svi detalji, ono što smo ovdje pokušali naglasiti jeste da mlade osobe imaju raznovrsne mogućnosti socijalne interakcije tačnije socijalne inkluzije o kojoj smo u prethodnom poglavlju pričali. „Tokom posljednjih nekoliko godina, Evropska unija (EU) je pokrenula niz programa kako bi podstakla mlade osobe da se bave volonterskim radom i tako steknu nova saznanja koja će im pomoći da se prilagode novim zahtjevima tržišta. Otvaranje granica EU prema Bosni i Hercegovini i ukidanje viznog režima u 2010. godini omogućili su slobodno kretanje ljudi. Mnogi državljani Bosne i Hercegovine iskoristili su tu priliku za jačanje primarnih i sekundarnih socijalnih mreža. Značajan broj radno sposobnih stanovnika su to ujedno vidjeli i kao ogromnu priliku da pronađu povremene poslove što je jedini način da obezbijede socijalnu sigurnost za svoju porodicu“ (Turčilo i ostali, 2018: 34).

Socijalna inkluzija se dešava onda kada se osoba aktivira i uključi u aktivnosti prilikom kojih ima mogućnost sticanja novih poznanstava, širenja vidika i ostvarivanja svojih ciljeva i snova. Dolazimo i do dijela neformalnog obrazovanja, mobilnosti među mladim ljudima, u smislu razmjenjivanja iskustava, mišljenja, stupanja u raznorazne komunikacije kroz mnogobrojne seminare i radionice namijenjene njihovim uzrastima.

Neformalno obrazovanje igra veoma značajnu ulogu u životu uspješne individue, no o obrazovanju ćemo pričati nešto kasnije.

1.4. Mladi i savremene migracije

„Preko 50% djece sa završenim osnovnim obrazovanjem iz siromašnih porodica ne nastavljaju svoju školovanje, dok 10% njih nemaju zdravstveno osiguranje, bez obzira na činjenicu da društvo pogađaju mnogobrojne somatske i duševne bolesti kako prolazi izuzetno težak period poslijeratne tranzicije. I u takvim uslovima, procent mladih osoba koje su politički aktivne, djeluju u nevladinom sektoru ili se bave određenim hobijem i sl. je zanemariv. Pored nezaposlenosti, neadekvatnost obrazovnog sistema, deprimirajuća politička situacija u zemlji, osjećaj nemanja perspektive za budućnost, itd., uzrokovali su nastavak trenda masovnog odlaska mladih ljudi u druge zemlje. S njihovim odlaskom, smanjuje se i ključni potencijal društva, što može imati pogubne posljedice po njegov budući razvoj. Dodatni problem u svemu ovome je činjenica da su mnogobrojni stručnjaci godinama pokušavali skrenuti pažnju na masovni egzodus mladih iz Bosne i Hercegovine, ali nije učinjeno gotovo ništa da se on zaustavi ili bar uspori“ (Turčilo i ostali, 2018: 11). „Tačno je i to da mladi i obrazovani ljudi ne napuštaju samo Bosnu i Hercegovinu, oni odlaze i iz drugih, čak i razvijenijih ili socijalno stabilnijih društava, ali s jednom veoma bitnom razlikom – iz Bosne i Hercegovine oni odlaze iz potrebe jer ne mogu naći zaposlenje, zasnovati porodicu ili zadovoljiti svoje egzistencijalne potrebe, kao i usljed činjenice da vladajuće elite godinama održavaju konfliktno političko stanje i neprijatnu atmosferu nesigurnosti, straha i sl., dok mladi ljudi koji napuštaju razvijena društva prosto traže uslove koji će biti bolji od dobrih uslova kakve već imaju“ (Turčilo i ostali, 2018: 12).

Već smo nekoliko puta napomenuli kako su mladi pokretači modernog društva, oni koji posjeduju znanje i koji doprinose revitalizaciji društva. Znanje mladih visokoobrazovanih ljudi se mora cijeniti jer to i jeste najvažniji resurs svake zemlje. Stoga se postavlja veliki izazov za nadležne organe koji prvenstveno moraju biti svjesni snage resursa koji posjeduju, a potom biti svjesni važnosti pronalaska odgovarajućeg zaposlenja nakog završetka školovanje kako ne bi došlo do nama svima dobro poznatog „odliva mozgova“.

Odliv mozgova je jedna od najizraženijih posljedica nezaposlenosti. Predstavlja specifičan oblik migracije, odnosno gubitak visokokvalificiranog mladog kadra, a ogleda se u značajnom djelovanju istraživača u inostranstvu. Tim slijedom događaja vrhunski obrazovani mladi ljudi odlaze iz matične zemlje čime sa jedne strane doprinose razvoju zemlje u koju su otišli dok s druge strane nazaduju matičnu zemlju u svim pogledima. U većini slučajeva takve vrste emigracija se dešavaju iz zemalja u fazi razvoja u dobro razvijene zemlje.

Prema istraživanjima studije o mladima u Bosni i Hercegovini izvršene 2014. godine navedeno je da „...70% mladih ove zemlje bi “pod istim uvjetima školovanja i mogućnostima zaposlenja, radije živjelo u vlastitoj zemlji nego u bilo kojoj drugoj”. Oni, zapravo, žele da imaju ono čime raspolažu njihovi vršnjaci u ekonomski stabilnim i pravno-politički srećnim društvima, a to je kvalitetno obrazovanje, sigurnost i zaposlenje. Njihov animozitet se odnosi na aktualne politike i političare koji uporno agregiraju krizu u Bosni i Hercegovini, umjesto da koristeći ovdašnje, nesporno moguće komparativne prednosti, obezbjeđuju poželjan ambijent življenja. Najkraće kazano, te politike su proizvele velike i brojne probleme u ovom društvu, koji posebno pogađaju mlade osobe“ (Tiga i ostali, 2014: 15).

1.5. Socijalne potrebe

Zašto socijalne potrebe kao jedan od važnijih faktora odrastanja i stabilizacije mlade osobe? Socijalni položaj je u suštini položaj koji pojedinac posjeduje u društvenoj skupini po čemu se prepoznaje. Kao primjer možemo navesti ekonomsku moć, lične sposobnosti i kompetencije, porijeklo, nivo obrazovanja, to su samo neke od moći koju pojedinac treba da posjeduje kako bi se odlikovao u društvu u kojem boravi. Malim dijelom smo objasnili šta to u suštini predstavlja siromaštvo i socijalna isključenost, te koliko snažno mogu da utiču na čovjeka. Svakodnevica individue mora biti ispunjena određenom vrstom motivatora kako bi se došlo do željenih rezultata. U našem slučaju mlade osobe moraju posjedovati poticaje i nagrade koje u bukvalnom smislu povećavaju potrebu za ispunjenjem želja.

Ispred mladih osoba se nalazi bezbroj zadataka i testova koje moraju zadovoljiti kako bi se izgradili kao ličnosti, kako bi sebi ostvarili egzistenciju, moć i bogatstvo. Prema podacima ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine osnovni prioriteti mladih ljudi su „...edukacija, zaposlenje, zdravlje, socijalni status, učešće u javnom životu, kultura, sport i slobodno vrijeme“ (Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, n.d.). Potrebe mladih ljudi moraju biti prepoznate od strane nadležnih organa, jer se mladi ljudi u Bosni i Hercegovini nalaze na rubu socijalne isključenosti ukoliko pogledamo prethodnih nekoliko dijelova rada. Prepoznavanje potreba mladih ljudi se ne odnosi stiktano samo na nezaposlene mlade ljude, ovdje se govori i o drugim specifičnim kategorijama mladih ljudi poput mladih bez roditeljskog staranja, mladih koji dolaze iz domova za nezbrinutu djecu, mladih koji dolaze iz romske populacije, mladih sa određenim onesposobljenjem i mnogim drugim kategorijama.

Osnovni cilj prepoznavanja potreba mladih ljudi bi definitivno trebao biti osnaživanje i poboljšavanje položaja u kojim se mladi nalaze. Kao tinejdžeri se nalaze na mnogo životnih raskrsnica koje predstavljaju proces tranzicije ka zreloom dobu, što u Bosni i Hercegovini nije nimalo lak zadatak. Razmišljati o kupovini vlastitog auta, rješavanja stambenog pitanja, zasnivanja porodice se ponekada čine suludim idejama koje često ne uspijevaju. S jedne strane zbog rada na nekoliko radnih mjesta kao honorarac bez prijavljenog radnog staža. S druge strane zbog minimalnih primanja, kako u javnom tako i u privatnom sektoru, koja u većini slučajeva kasne sa isplatom. U oba slučaja dolazimo do glavnog investitora egzistencijalnih potreba mladih ljudi, a to su banke koje ne dozvoljavaju niti u jednom slučaju mogućnost kreditnog zaduženja, sve i da omogućuju mladi se ipak ne usude na tako ozbiljan poduhvat.

Naravno da su mladi ljudi puni snage i volje, što nam ukazuju i nedavna istraživanja da ipak postoje mladi koji su zainteresovani, ambiciozni i voljni pomoći greškama sistema u kojem živimo. "Mladi koji su aktivno uključeni u sekcije ili organizacije komunikativniji su i odgovorniji u odnosu na svoje vršnjake, pokazala su istraživanja. Mladi u Bosni i Hercegovini imaju mnogo problema, kojih se ostali sjete uglavnom samo jednom godišnje, polovinom augusta kada se obilježava dan mladih. Jako mali broj mladih ljudi je uključen u promjene, u donošenje odluka, te prema tome treba angažovati mlade da se uključe u procese donošenja odluka. Nisu svi mladi u BiH nezainteresovani i tihi, kako se to često tvrdi, nego nemaju prostora da iskažu svoje interese. Većina njih želi se edukovati i napredovati, ali u konačnici plodove svog rada ubirati u nekoj drugoj državi. S obzirom na nezaposlenost i neadekvatnost obrazovnog sistema, te deprimirajuću političku situaciju u zemlji i utisak mladih da ovdje nemaju perspektive, kao i druge faktore, njihov masovni egzodus u inostranstvo se nastavio, uzrokujući smanjenje potencijalnog nataliteta društva, što se može pokazati pogubnim za budući razvoj" (Turčilo i ostali, 2018: 61).

Zašto naglašavamo činjenicu da postoje mladi koji su zaista zainteresovani i angažovani po pitanju ostvarivanja vlastitih želja? Zato što postoje skupine mladih ljudi koji nisu imali potrebe tokom procesa odrastanja da se brinu o određenim stvarima o kojima brine svaka mlada osoba koja dolazi iz prosječne radničke porodice. Takve skupine mladih ljudi, čak i dodatno omalovažaju sistem i državu u kojoj živimo, slijepo prateći principe starijih oko sebe a da pri tom ne sagledaju realnost koja ih sljeduje. Ne žele da rade ponuđene honorarne poslove jer im je iz „poniženja“, dok drugi ne žele da volontiraju ili pak da rade za minimalnu volontersku naknadu.

Mudro se služe terminom "naučene bespomoćnosti" a da toga nisu ni svjesni. Naučena bespomoćnost je psihološki termin koji opisuje pasivno ponašanje ljudskog ili životinjskog uma, u kojem ono prihvata, bez otpora i pokušaja da nešto promijeni, situaciju u kojoj se nalazi. Veoma zadovoljni trenutnom situacijom koju im roditelji obezbjeđuju, ne žele da se zalažu za individualnu slatku borbu s ciljem ostvarivanja vlastitih ambicija. Kao primjer možemo navesti jako veliku neinformisanost mladih ljudi kao i neaktivnost u nevladinom sektoru, poput učešća na mnogobrojnim besplatnim edukacijama, seminarima i treninzima. Za gore navedene primjere neformalnog obrazovanja takve skupine mladih ljudi smatraju nepotrebnim i nebitnim na njihovom putu socijalne inkluzije, procesa obrazovanja pa sve do samog čina zapošljavanja. Neformalni tip obrazovanja predstavlja uporedni tip obrazovanja, koji svaka mlada osoba mora shvatiti ozbiljno, ukoliko želi da svoje stečeno znanje tokom formalnog obrazovanja iskoristi i u krajnjem slučaju unovči. „Mladima treba pružiti savjete, smjernice i podršku kako bi uspjeli da se na najbolji način uključe u procese odlučivanja i akcije koje utiču na njihov život u školi, omladinskim organizacijama i lokalnoj zajednici. Treba imati na umu, međutim, da i starijima može biti potreban trening kako bi mogli da podrže učešće mladih. Lokalne i regionalne vlasti treba da se postaraju da nastavnici, profesori i svi ostali angažovani u radu sa mladima pohađaju odgovarajuće treninge i dobiju relevantne smernice. Takođe bi trebalo obezbijediti treninge, savjetodavne i druge vrste podrške za mlade i pobrinuti se da svi ti procesi budu organizovani i da se odvijaju na način kojim se najbolje izlazi u susret potrebama mladih. Jedan od najvećih problema predstavlja nedostatak relevantnih i dostupnih informacija o aktivnostima, mogućnostima i organizovanim događajima. Osjeća se i nedostatak informacija o važnim aspektima života mladih kao što su stanovanje, zaposlenje, seksualnost, zakoni, prava, itd. Lokalne i regionalne vlasti treba da podrže uspostavljanje omladinskih informativnih centara u kojima bi se mogle dobiti sve relevantne informacije na jednostavan i mladima prilagođen način. Ovakvi centri mogli bi se naći u školama, bibliotekama, omladinskim klubovima, itd. Osim toga, lokalne i regionalne vlasti trebalo bi da se pri pružanju informacija služe modernim sredstvima komunikacije, kao što su Web-prezentacije. Naravno, Web-stranice ne bi smjele da budu jedino sredstvo prezentacije, pošto nemaju svi mladi pristup internetu“ (Forum syd, n.d.: 19). „Mladi su danas pod velikim pritiskom da budu što uspješniji u toku školovanja i na poslu. Posljedica toga je da oni imaju veoma malo vremena za učešće u aktivnostima koje se odvijaju u njihovoj lokalnoj zajednici. Stoga je veoma važno podržati mlade ukoliko pokušaju želju da se bave volonterskim radom: ne samo da bi se dobro zabavili već i zato što je takav rad veoma koristan i za njih i za zajednicu. Lokalne i regionalne vlasti trebalo bi da pomognu volonterski rad mladih osnivanjem i finansiranjem volonterskih organizacija, posebno omladinskih

volonterskih organizacija i centara. Trebalo bi, takoĉe, da organizuju promotivne i informativne kampanje posvećene volonterskom radu, kao i da odaju priznanje mladima za obavljene volonterski rad. Mladi ĉesto imaju ideje o tome kako bi se mogao poboljšati ťivot ili riješiti neki problemi u lokalnoj zajednici, ali im za realizaciju tih ideja nedostaje ohrabrenje i neophodna podrška vlasti. Lokalne i regionalne vlasti treba da pomognu mladima da razvijaju svoje ideje i projekte pruťajući im savjete, finansijska i druga materijalna sredstva. Ukoliko se neki predlog pokaťe kao uspješan, postoji realna mogućnost da se ťivot ĉitave zajednice poboljša. Ali ĉak i u sluĉajevima kada prijedloge nije moguće ostvariti ili kada nisu naroĉito uspješni, i mladi i predstavnici lokalnih vlasti mogu veoma mnogo da nauĉe iz tih iskustava“ (Forum syd, n.d.: 20).

III. POGLAVLJE

1. Mladi pod udomiteljskim krovom

Na samom početku istraživanja ispitanici su bili detaljno upoznati sa ciljevima istraživanja. Istraživanje je obavljeno u vidu upitnika sa ponučenim tipom otvorenih odgovora. Ispitanicima je skrenuta pažnja da je sudjelovanje u ispitivanju dobrovoljno, te da se može odbiti odgovaranje na pitanja. Istraživanje se odvijalo prema pitanjima definisanim u nacrtu istraživanja. Istraživanje je obavljeno u dva grada u Sarajevu i Zenici što nam je omogućilo reprezentativnije rezultate. Rezultati su uspješno prikupljeni, analizirani i upoređeni. Što se tiče istraživanja koje je rađeno u Sarajevu prikupljeni podaci čine stavove za osam mladih osoba koji borave u Domu za nezbrinutu djecu Bjelave. Ispitanici sa područja Sarajeva su starosne dobi od 16 do 24 godine. U Zenici istraživanje je provedeno u Javnoj ustanovi za djecu bez roditeljskog staranja pod nazivom „Dom-porodica” Zenica. Na području Zenice prikupljeno je ukupno jedanaest odgovora mladih ljudi koji su pristali na istraživanje u dobnoj skupini od 15 do 21 godine.

1.1. Djeca bez roditeljskog staranja

Definicija prema porodičnom zakonu Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta glasi „...Djeca čiji roditelji su: umrli, nestali ili nepoznati ili je prebivalište roditelja nepoznato duže od jedne godine, čiji su roditelji lišeni roditeljskih prava ili poslovne (pravne) sposobnosti, odnosno čiji roditelji još uvijek nisu stekli poslovnu sposobnost ili je njihova poslovna sposobnost ograničena; čiji roditelji zanemaruju odgoj i čuvanje djeteta duži vremenski period; čiji su roditelji odsutni i nisu u mogućnosti da redovno brinu za dijete (djecu), ali nisu povjerili odgoj i čuvanje djeteta (djece) osobi za koju organ starateljstva utvrdi da ispunjava uslove da bude staratelj” (UNICEF, 2017: 15). Sa druge strane, u situacionoj analizi o djeci pod rizikom od gubitka porodične brige i djeci bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini, se pravi komparacija definicije smjernica UN-a u kojima se navodi da su djeca bez roditeljskog staranja „...Osobe mlađe od 18 godina za koje preko noći ne brine bar jedan od njihovih roditelja, iz bilo kojeg razloga i pod bilo kakvim okolnostima” (UNICEF, 2017: 15). „U trećini slučajeva razlozi za alternativno zbrinjavanje djece su ekonomske prirode. Većina djece bez roditeljskog staranja (64%) imaju barem jednog živog roditelja, dok taj procenat među djecom sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja iznosi 72 posto. U Bosni i Hercegovini centri za

socijalni rad izvještavaju da u 33 posto slučajeva loš materijalni položaj porodice ili roditelja dovedu do odluke roditelja da dijete bude smješteno u ustanovu do dva mjeseca, često dok su oni u inostranstvu radi posla. Registrovano je da oko jedno od četvero (24%) djece bez roditeljskog staranja nemaju žive roditelje, dok taj postotak kod djece sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja iznosi 15 posto. Ostali glavni razlozi za smještaj u alternativnu brigu su zanemarivanje i napuštanje djeteta u 39 posto slučajeva“ (UNICEF, 2017: 11).

Obzirom na životnu dob mladih ljudi koji su učestvovali u istraživanju imali smo priliku dobiti odgovore kako od srednjoškolaca tako i od mladih osoba koje pohađaju visokoškolsko obrazovanje. Prema rezultatima istraživanja veći je postotak mladih koji pohađaju srednjoškolsko obrazovanje odnosno pet iz Sarajeva i devet iz Zenice, što nam ukazuje na činjenicu da je jako mali broj mladih bez roditeljskog staranja koji pohađaju visokoškolsko obrazovanje. Istina je da ovu vrstu informaciju ne možemo generalizovati zbog toga što imamo jako mali broj ispitanika među kojima se većinski nalaze mladi koji tek pohađaju srednjoškolsko obrazovanje. Svakako da bi se trebalo istražiti područje koje pokriva visokoškolsko obrazovanje i mlade bez roditeljskog staranja.

Da li ova kategorija mladih ima mogućnosti kao i svi ostali mladi ljudi. Iz razgovora sa mladim ljudima došli smo do zaključka da u većini slučajeva ukoliko žele upisati fakultet sve moraju sami da obavljaju, počevši od prikupljanja papirologije, pa sve do odlaska na prvo predavanje. Zašto poentiramo da ova kategorija mladih ljudi mora sve sama, baš iz suprotnog razloga što mladi koji žive pod roditeljskim krovom najčešće imaju nekoga ko će biti uz njih i pokazati im korak po korak šta sve trebaju obaviti čak i nekoliko puta ukoliko je potrebno. Privilegija je zaista pojam koji je upotrebljiv u ovoj vrsti komparacije dvije grupe mladih ljudi. Kao što je već navedeno nismo bili u mogućnosti raditi na generalizaciji dobivenih rezultata zato što je u istraživanju direktno učestvovalo ukupno pet studenata i to dva iz Zenice i tri iz Sarajeva.

	Sarajevo	Zenica
Životna dob	16-24	15-21
Žensko	1	7
Muško	7	4
Srednjoškolsko obrazovanje	5	9
Visokoškolsko obrazovanje	3	2

Tabela 1: Osnovne informacije o ispitanicima (N=19)

1.2. Percepcija pojma porodice i osoba od povjerenja

Zanimljiva je činjenica da je većina mladih ljudi prilikom odgovora na pitanje šta za njih predstavlja porodica, koristila termine poput sreće, ljubavi, ispunjenosti i slično. Kao što jedan od njih kaže da je „*porodica ono gdje se osoba lijepo osjeća*“ (M–17 godina). Neki od ispitanika čak smatraju i da je porodica funkcionalno okruženje koje je jako bitno za razvoj omladine, kao što tvrdi devetnaestogodišnji ispitanik iz Sarajeva. Da li je to zaista tako, da li su porodice glavna motivacija za uspješan razvoj mladih ili tu ipak postoje još mnogi faktori vrijedni spomena? Tužna je činjenica da ova skupina mladih nije okusila slasti porodičnog života. Obzirom na činjenicu da postoje mladi ljudi koji imaju širu porodicu ili čak roditelje, a da ipak žive u domu za nezbrinutu djecu, dobili smo mnogo pozitivnih mišljenja o tome šta je za njih porodica pa neki kažu: „*Porodica je skup ljudi koji su proveli većinu svog života zajedno i na taj način stvorili neku emotivnu vezu jedni sa drugima*“ (M–20 godina); „*Porodica je za mene moja mlađa sestra, a na širem planu porodicu smatram lično odabranim ljudima, a ne krvnim srodnicima*“ (T–18 godina); „*Porodica je za mene, pored moje biološke porodice, kolektiv u kojem ja živim. Neke najbolje i najgore trenutke svog života sam provela sa ovom djecom koja su me bodrila i davala mi „vjetar u leđa“ u svemu*“ (T–15 godina).

Oni koji ne posjeduju nekoga bliskog u tom slučaju su navodili okruženje u kojem su odrasli kao svoje razumijevanje porodice. Odgajatelji/ce kao glavne odrasle osobe u njihovim životima su dio njihove definicije porodice. Neki od njih su još kao bebe došli u dom, prve korake napravili baš u tim prostorijama, prve riječi progovorili sa odgajateljima/cama koji su non-stop bili osnovna i jedina podrška u njihovim životima. Bilo bi nezahvalno izostaviti socijalne radnike/ce, pedagoge i psihologe koji se pored vlastite djece zaista maksimalno trude pružiti svu potrebnu pažnju, podršku i znanje u njihovom procesu odrastanja. Iz razgovora sa mladima smo također saznali da se u instituciji u kojoj žive osjećaju sigurno, ispunjeno, podržano i motivisano. Vjerujemo da su neki od odgovora povezani direktno sa institucijom u kojoj žive: „*Za mene je porodica sve što te podržava u svakom smislu.*“ (T–21 godina); „*Porodica je za mene sve dobre osobe koje mi žele dobro*“ (M–16 godina); „*Za mene je porodica ono što mi daje ljubav*“ (M–17 godina). Naravno kao što je naglašeno na samom početku upitnika nekoliko mladih ljudi je odbilo odgovoriti na ovo pitanje ili s druge strane su taj pojam smatrali nedefinisanim. Postavlja se direktno pitanje tim istim institucijama, zašto postoje mladi ljudi koji žive pod njihovom brigom a da pri tom i dalje nemaju razvijene osjećaje prema određenim pojmovima. Nalazimo se u situaciji kada možemo da zaključimo da se ne radi dovoljno na razvijanju empatije kod mladih ljudi kada je u pitanju porodica.

Također smo ispitanike pitali da li imaju osobe od povjerenja, s obzirom na okolnosti u kojima su odrastali mladi, zaista je zadivljujuća činjenica koliko zapravo imaju povjerenja u okolinu u kojoj žive i koliko vjeruju ljudima. Većina mladih ljudi koji su učestvovali u istraživanju imaju osobe od povjerenja. Prvenstveno je riječ o prijateljima, odgajateljima i na poslijetku o nekome ko je krvno vezan sa tim istim mladim ljudima. Okruženje u kojem odrastaju ne mora biti i nisu samo uposlenici i prijatelji iz doma. Iz razgovora sa mladima u Zenici i Sarajevu saznali smo da iako se osjećaju sigurno u institucijama u kojima žive ipak vole provoditi vrijeme van kapija doma. Smatraju da im je slobodno vrijeme i sloboda kretanja itekako ograničena. Naravno treba uzeti u obzir da su u pitanju osobe koje se nalaze u jeku puberteta i adolescencije, ipak jasno je i to da različiti dobni uzrasti imaju različite potrebe i skroz drugačiju vrstu organizacije vremena. Stoga bi se trebao pronaći određeni sklad kako u budućnosti ne bi dolazilo do generacijskog sukoba.

Područje svakodnevnog života i količine slobodnog vremena nažalost nije istraženo zbog novonastale situacije uzrokovane pandemijom korona virusa, jer nismo bili u mogućnosti direktno stupiti u kontakt sa ispitanicima te provesti sa njima jedan radni dan. Problemi sa kojima se ove grupe mladih ljudi suočavaju su ogromni zalogaji ponekad i za svjesne, odgovorne i stabilne odrasle osobe. Šta se dešava na psihološkoj razini tih mladih ljudi, kako percipiraju tuđe probleme, kako ispoljavaju vlastite misli, samo su neka od pitanja kojima se detaljno moramo posvetiti. Zanimljivo je da većina mladih koji su još uvijek na nivou srednjoškolskog obrazovanja imaju za 50% pozitivnija mišljenja, od mladih koji su punoljetni ili su prerasli dvadesetu godinu. Da li se to dešava zbog straha od samostalnosti, straha od društva u kojem se kreću? Neki od njih navode: „*Da. U osobe od povjerenja ubrajam striktno najbliže ljude.*“ (T-15 godina); „*Da, ali bih rekla da sam dosta opuštenija po tom pitanju nego što bih trebala biti. Za jako kratko vrijeme se otvaram o svojim problemima sa ljudima koje jedva poznajem.*“ (T-16 godina); „*Da, ali teško je u ovom vremenu naći osobu od povjerenja i osobu u koju se možeš pouzdati, naravno izuzev roditelja, znamo se mnogo i uvijek smo jedna uz drugu.*“ (T-17 godina); „*Da. Međutim, uprkos tome najčešće nemam želju ni potrebu da dijelim koncepte, ideje, razmišljanja i planove.*“ (T-18 godina); „*Da, imam. Većinu svog života nisam imao.*“ (M-20 godina); „*Nemam, teško je steći povjerenje u ovom okruženju za mene, iskreno.*“ (T-21 godina).

1.3. Socijalna integracija i inkluzivno društvo

Kada je riječ o mladim ljudima u većini slučajeva moramo biti oprezni prilikom ispitivanja njihovih stavova i razmišljanja zbog same njihove nesigurnosti. Nesigurnosti u smislu životne dobi u kojoj se trenutno nalaze i načina na koji razumijevaju svijet oko sebe, kako zbog puberteta tako i zbog pronalaska vlastitog identiteta. To i jeste jedan od razloga postavljanja sličnog tipa prethodnom pitanju, kako bismo bili sigurni da su njihovi stavovi u suštini ispravni i na kraju krajeva istiniti. Prilikom komparacije odgovora na ovo pitanje mladih iz dvije različite sredine odgovori su se uglavnom podudarali u smislu da je društvo sa kojim se druže prvenstveno grupa mladih iz doma u kojem borave, pa tek onda društvo iz školske okoline. „*Pored društva iz doma imam i svoje školsko društvo u koje se fenomenalno uklapam.*“ (T-15 godina); „*Da, to sam uvijek imao. Živim u domu, to je normalno.*“ (M-20 godina); „*Naravno, ali to su generalno osobe iz doma.*“ (T-21 godina).

Ovakvi primjeri su nam najbolji pokazatelj tome da mladi bez roditeljskog staranje zapravo imaju veliku podršku od okoline u kojoj borave. Iako imaju strah od napuštanja doma ipak su željni upoznavanja onog drugog i drugačijeg zbog nedostatka ljubavi, pažnje i razumijevanja. Zašto naglašavamo ovdje drugog i drugačijeg? Baš iz razloga što se ti mladi ljudi uglavnom druže sa istim skupinama mladih ljudi kako iz lokalnih zajednica tako i iz drugih gradova i država. U većini slučajeva se svi jako dobro poznaju pogotovo ako je riječ o generacijskim uzrastima koji su odrastali zajedno. Drugog i drugačijeg u ovom slučaju smatramo sve ljude izvan koji stupaju u kontakt sa njima, gdje se mladi trude pokazati svoje najljepše osobine i sposobnosti. „*Imam mnogo društva, ali uvijek imam taj neki balans između nekih osoba. Sa nekima se osjećam opuštenije, gdje mogu pričati o svemu, a u nekom društvu i ne baš.*“ (T-17 godina); „*Imam društvo sa kojim se družim, mada sam dosta introvertna i česta druženja mi nisu u interesu.*“ (T-18 godina); „*Rijetko, upravo radi sadašnje situacije u kojoj nema puno poštenih, zrelih i pametnih ljudi.*“ (M-19 godina). Normalno, potrebno je određeno vrijeme kako bismo stekli povjerenje u osobu koja nas sluša pa tako i ova skupina mladih nakon određenog vremena otkriva pojedinosti i detalje svog života, pokušavaju se na raznorazne načine povezati sa različitim tipovima osoba različitih profesija i već ostvarenih karijera. Poučeni dosadašnjim životnim iskustvom sa velikom dozom opreza prilaze novim osobama u njihovim životima, bez obzira na dozu opreza i dalje šire svoje krugove poznanstava. Svjesni činjenice da su već jednom u životu napušteni, ni pod koju cijenu ne žele ponovo prolaziti već protivljena iskustva. Baš iz tih razloga šire dijapazon poznanstava koje kao što iz priloženog vidimo ne smatraju vlastitim društvom. Na našu veliku žalost zbog pandemije nismo bili u mogućnosti stupiti u kontakt sa starijom grupom mladih ljudi

od 25-30 godina, mladima koji su već izgrađene ličnosti sa definisanim ciljevima za budućnost. Mladi koji ne pohađaju visokoškolsko obrazovanje i nalaze se u rasponu godina od 25-30 u većini slučajeva žive sami, imaju neko privremeno ili stalno radno zaposlenje. Od novca koji zarade se bore da prežive mjesec dana prvenstveno počevši od plaćanja kirije, rečija, kupovanja prehrane, higijene, odjeće i obuće. Ostatak uštede, ukoliko uopšte postoji zbog visokih standarda u državi, većinom koriste zajedno sa društvom. Društvo i osobe sa kojima su u bliskom kontaktu igraju jako važnu ulogu u njihovim životima, makar te osobe učinile jednu sitnu ali pozitivnu stvar u njihovim životima je to nešto neprocjenjivo, nešto što se ne može novcem platiti.

1.4. Uloga društva i okoline na moralni, emocionalni i socijalni razvoj

Koliko društvo u kojem živimo zaista brine o svima nama na individualno-psihičkom nivou? Kome je danas bitno da li je neko tužan ili sretan? Da li je danas u redu biti sretan? Da li je neobično vidjeti nasmijanu osobu dok kroči ulicom? Prvo što bi većina pomislila jeste da je ta ista osoba koja hoda ulicom sa osmijehom na licu vjerovatno osoba sa određenom dijagnosticiranom bolesti. Zašto je u današnjem društvu teško biti sretan? Većina mladih bez roditeljskog staranja tvrdi da nemaju osnove biti sretni ili ako imaju razlog je većinom dosadašnji ostvareni uspjeh. „*Ne, osjećam se kao da propuštam mnogo u životu i da ne iskoristavam svoje vještine i inteligenciju onoliko koliko bi mogao.*“ (M-16 godina); „*Osjećam se uredu. Ne bih rekla da sam posebno sretna, a ni posebno nesretna.*“ (T-18 godina); „*Osjećam se sretno i ispunjeno upravo radi upisa na fakultet, koji ću i završiti, nadam se.*“ (M-19 godina); „*Sretna sam zato što sam završila školu.*“ (T-21 godina); „*Osjećam se sretno i ispunjeno, okružen sam dragim ljudima i prijateljima. Mada postoje trenutci kada imam potrebu biti sam.*“ (M-24 godine). Poznaju li mladi definiciju i pravi osjećaj sreće, šta je to sreća u njihovom poimanju? U postavljenom anketnom pitanju smo pored sreće pitali da li se osjećaju ispunjeno, što kroz odgovore možemo vidjeti da je riječ ispunjenost vješto izbjegavana. Pretpostavka je sljedeća: da mladi ljudi bez roditeljskog staranja nemaju mogućnost spoznati pravu sreću, nego se radi o unificiranom i naučenom tipu sreće gdje se ispunjenost apsolutno ne veže za istu. Uglavnom se sreća veže samo za trenutno ostvareni uspjeh koji će neko nekada možda pohvaliti. Da li se institucije dovoljno brinu o ovim stvarima? Zašto se dozvoljava da na jednostavno pitanje sreće i ispunjenosti mladi ostaju bez komentara i odgovora, postoje li osobe zadužene za individualni napredak i osnaživanje mladih. Dobijeni rezultati su nam pokazali da se mišljenja razlikuju i da je sve većinom stvar individualnih osjećanja. Jedan dio mladih se osjeća jako sretno i ispunjeno opet zbog društva koje

ih okružuje i okoline u kojoj žive. „Da, osjećam iz razloga što sam se okružila ljudima koji me ispunjavaju, u koje vjerujem i koji me usređuju.“ (T-15 godina); „Da osjećam, zbog drugova.“ (M-16 godina); „Poprilično, uvijek imam u mislima to kako bi izgledalo da živim sa roditeljima i bude mi ne znam u čudu, ali opet bez obzira na sve ispunjena sam. Imam prijatelje što me čini baš sretnom.“ (T-17 godina); „Osjećam se ispunjeno, imam dosta prijatelja.“ (M-20 godina). Da li se zaista sreća svodi na to da smo sretni samo zbog okoline i društva koje nas okružuje, možemo li biti sretni zbog sebe i svog unutrašnjeg osjećaja zadovoljstva, samopouzdanja i samopoštovanja? Mladi su naveli samo jedan drugačiji primjer od ostalih, a to je zdravlje: „Sretan sam jer sam zdrav.“ (M-17 godina); „Da, iz razloga što sam zdrava, što su mi najbliži zdravi i sve je ok.“ (T-19 godina). Naposljetku kao što jedan ispitanik kaže: „Sreća više zavisi od nas samih nego išta drugo. S obzirom na to mogu reći da jesam sretan. Ispunjen? Nisam siguran.“ (M-20 godina). I zaista kada sagledamo iz njegovog ugla možemo da primjetimo psihološko stanje i način razmišljanja većine ispitanika, stoga možemo reći da se definitivno radi o unificiranom i naučenom tipu sreće i ispunjenosti. U budućnosti se kao društvo moramo potruditi i mnogo više pažnje posvećivati djeci i mladim ljudima po pitanju njihovog moralnog, emocionalnog i socijalnog rasta i razvoja.

	Žensko	Muško
Mladi koji su sretni zbog društva i okoline u kojoj žive	5	7
Mladi koji su sretni prvenstveno zbog obrazovanja	1	1
Mladi koji se ne osjećaju sretno	1	3
Mladi koji su odbili odgovoriti na postavljeno pitanje	/	1

Tabela 2: Nivo sreće kod mladih bez roditeljskog staranja (N=19)

Mlade smo pitali kako oni vide svoju uključenost u društvo i šta je to za njih pojam integracije. Međutim naišli smo na val nerazumijevanja pojma integracija, što nas je dovelo do velike zabrinutosti. Zabrinutosti u smislu šta se dešava sa obrazovnom strukturom koja podučava današnju omladinu. Odgovori poput: „Pa nako, malo.“ (M-16 godina); „Pa normalno.“ (M-16 godina); „Dobro.“ (T-19 godina). Ko se sve nalazi u obrazovnim strukturama i da li te iste osobe poznaju osnovne životne pojmove koje bi mladi u svojoj svakodnevnici trebali koristiti kako bi se mogli u potpunosti integrisati u društvo. Ukoliko mladi žive u domovima za nezbrinutu djecu da li su socijalni radnici/ce i odgajatelji/ce dovoljno upoznati sa svim aktivnostima koje mladi obavljaju na dnevnoj bazi. Jasne dokaze i primjere od strane mladih imamo kada dođe do toga da osobe koje su odgovorne za njih nisu dovoljno posvećene njihovom napretku: „Veoma lako se uklapam, ali mi nije dovoljno stalo da se uključujem.“ (T-18 godina); „Osjećam se opušteno samo sa određenim ljudima. Odnosno, nisam

otvoren obično prema svima.“ (M–20 godina); „Lako mi se uklopiti u bilo koje društvo, međutim tip sam osobe kojoj ne sjeda baš svačiji karakter.“ (T–19 godina). Smatramo da se isti gore pomenuti moraju unaprijed informisati i biti upoznati sa svim predstojećim događajima bilo da se radi o događajima formalnog ili neformalnog tipa. Činjenica je da se mladi ljudi puno brže integrišu u društvo ukoliko više učestvuju na događajima neformalnog tipa koje u većini slučajeva organizuju omladinske nevladine organizacije. „Trudim se ući među društvo, upravo kroz druženja, konverzacije, ali i kroz svoje obrazovanje.“ (M–19 godina). Na takvim vrstama dešavanja okupljaju se mladi ljudi različitih dobnih skupina, mjesta prebivališta, životne priče i okoline u kojoj žive, karaktera, sposobnosti i vještina. Samo su neke od navedenih pozitivnih komponenti koje se pojavljuju u neformalnom tipu obrazovanja, gdje mladi ljudi imaju apsolutno pravo podijele vlastitog mišljenja bez ikakve vrste osuđivanja, tu se mladi ljudi grade i odrastaju u ozbiljne, edukovane, emancipovane i komunikative osobe, sposobne za rad i samostalan život. Tašto naglašavamo neformalni vid obrazovanja? Iz ličnog iskustva mladih ljudi saznajemo da se mnogo ljepše, stabilnije i poštovanije osjećaju u takvom okruženju odakle enormne količine znanja iznesu a da toga ni sami nekada nisu svjesni. „Smatram da se moje društvo i ne uklapa u neke ideje i smatram da mnogo više treba raditi na tome, jer naša okolina nije toliko vezana za socijalizovanje, već samo za društvene mreže. Mislim da se to može promijeniti samo uz edukativne radionice/kurseve i slično. Ja kao individua ne koristim mnogo društvene mreže i volim poslušati mišljenje svojih prijatelja.“ (M–20 godina). Obzirom da su na anketna pitanja odgovarali mladi ljudi koji nisu imali posebnih prilika za učestvovanje u neformalnom obrazovanju a uz sve to imamo širok spektar uzrasta, primjetili smo da se očituje velika nesigurnost kada je u pitanju njihova integracija u društvo. Da li je to zbog životne situacije u kojoj se nalaze, obrazovnog sistema ili manjka neformalnog obrazovanja tema je koja bi se trebala detaljnije istraživati. Iako mali broj ljudi, ipak je bitno naglasiti da su mladi odbili odgovoriti na pitanje vjerovatno iz gore pomenutih razloga.

	Žensko	Muško
Mladi koji se osjedaju integrirano u društvu u kojem žive	3	6
Mladi koji se ne osjedaju integrirano u društvu u kojem žive, to jeste posjeduju osjedaj nesigurnosti	4	3
Mladi koji su odbili odgovor na postavljeno pitanje	/	3

Tabela 3: Poimanje i primjena pojma integracije (N=19)

1.5. Šta poslije 18. godine

Rezultati su nam pokazali da su mladi bez roditeljskog stranja jako ambiciozne osobe. Veliku želju imaju kako za studiranjem tako i za pronalaskom stalnog posla. „*Nakon 18. godine planiram upisati fakultet i time unaprijediti svoje znanje i napredovati, voljela bih otvoriti privatnu kliniku, imati svoju kuću i živjeti u nekom prigradskom naselju.*“ (T–15 godina); „*Za mene je najvažnije da upišem fakultet i da do završetka fakulteta tečno pričam što više jezika.*“ (T–18 godina); „*Moji planovi poslije 18.te godine jesu da završim fakultet, osamostalim se tj. naći stan i posao. Time ujedno postati koristan član društva.*“ (M–19 godina). Vrlo vjerovatno svjesni činjenice u kakvom društvu žive, u društvu u kojem je jako teško biti samostalan pokušavaju na sve moguće načine uspjeti u životu. Vrijednost postavljanja njihovih ciljeva i želja za istim je ogromna. Zbog tih istih unaprijed postavljenih ciljeva, jasno definisanih pojmova podrške i motivacije, mladi bez roditeljskog staranja naposljetku pronađu svoj put. Pored velike želje za studiranje očituju se i karakteristike kreativnih mladih ljudi koji imaju želju za razvijanje vlastitih biznisa. Prema razgovoru sa mladima saznali smo zašto žele pokrenuti vlastiti biznis. „*Poslije 18. planiram otići u Italiju, da tamo završim medicinski fakultet i da imam svoj laboratorij. Voljela bih da živim u kući sa svojim najmilijima.*“ (T–17 godina); „*Moji planovi poslije 18. godine su bili da položim vozački ispit, upišem fakultet, da se što više educiram, putujem i pronalazim što je moguće više drugova s kojima bi mogao graditi svoju budućnost (uspio sam u tome).*“ (M–20 godina); „*Upisati fakultet, završiti ga, naći posao, nastaviti svirati klavir, možda otvoriti svoj biznis ako se uslovi za to poprave ikako.*“ (M–20 godina). Veliki broj ih je odgovorio da, ne gledajući na to što žele pomoći prvenstveno sebi i svojoj budućoj porodici, također žele da pomognu svim ljudima koji imaju poteškoća u životu te im na taj način olakšati vid zarade i svakodnevnog preživljavanja. Ovakav vid potencijala kod mladih ljudi je veoma bitan za prepoznati i podržati kada je u jeku mladosti, jer samo tako imamo mogućnosti pomoći mladima. Ispitanici sa kojima smo obavili istraživanje se nalaze u godinama pronalaska vlastitog identiteta, otkrivanja vještina i kompetencija, stoga je bitno raditi na procesima njihovog osnaživanja i sigurnijeg osamostaljivanja. Zašto? Odrastanje djeteta bez podrške i ljubavi je gore nego odrastanje u siromaštvu. Zaista svi ovi mladi ljudi imaju veliki potencijal da postanu ugledni, jaki i snažni poduzetnici, biznismeni, umjetnici, profesori i doktori svih vrsta profesija. Ono što je bitno jeste samo pomoć za mali korak u veliki svijet.

	Žensko	Muško
Pronalazak posla kao glavni cilj poslije 18.te godine	1	6
Upisivanje/ Završavanje visokoškolskog obrazovanja	4	2
Pokretanje vlastitog biznisa	3	2
Mladi koji su odbili odgovoriti na postavljeno pitanje	/	1

Tabela 4: Viđenje vlastite budućnosti (N=19)

Mišljenja o tome da li su mladi bez roditeljskog staranja svjesni važnosti i odgovornosti samostalnog života su apsolutno podijeljeni. Logički gledano bilo bi razumljivo da mlade osobe koje su navršile 20 i više godina budu makar jednim dijelom, ako ne u potpunosti, svjesni odgovornosti koju život nosi. Rezultati su se pokazali drugačijim u smislu da životna uzrast uopšte nije mjerilo razumijevanja ovog tipa odgovornosti, obzirom da se radi o mladim ljudima koji su nemilosrdno prepušteni naglom odrastanju. Naravno u njihovim životima se nalaze odgajatelji/ce, vaspitači/ce koji se zaista brinu o tome da oni nauče osnovne korake stupanja u svijet odraslih. „Svjestan sam odgovornosti, upravo jer učimo o tome sa svojim odgajateljima, kako bi nam bilo lakše kada napustimo dom. Također bitno je tu iskazati da neće biti niko nad našom glavom i upravo mi odgovaramo za svoje postupke.“(M–19 godina); „Svjestan sam odgovornosti samostalnog života, jer znam koje su mi obaveze i ciljevi da bih se mogao nositi sa tim.“(M–24 godine). Kada govorimo o koracima stupanja u svijet odraslih tu svakako možemo ubrojati i osnovne vještine poput kuhanja hrane, održavanje higijene, plaćanja rečija, popunjavanja papirologije za raznorazne dokumente pa čak i odlazak doktoru. Činjenica je da mladi ljudi koji žive pod roditeljskim krovom zaista ne poznaju ni polovinu stvari koje bi trebali poznavati, stvari koje vode putem osamostaljivanja. „U jednu ruku da jer smo naučeni mnogim stvarima koje djeca koja žive sa roditeljima ne znaju.“(T–17 godina); „Da vidim, odrastao u domu, ali sa napunjenih 17 godina prešao u Kuću za mlade koja predstavlja vid osamostaljivanja.“(M–20 godina); „Naravno da jesam, zato što znam da me život neće paziti i maziti. Ako želim ostvariti porodicu onda moram biti svjestan odgovornosti samostalnog života. Ja želim samostalno od svoje 17. godine.“(M–20 godina); „Svjestan sam zato što ću se morati više potruditi.“(M–20 godina). Da li razočarani ili ponosni na način njihovog života, jedno je definitivno da su ove skupine mladih ljudi uvidjeli na kolikom se stupnju samostalnosti nalaze u poređenju sa mladima koji žive u roditeljskom domu. Tačnije u poređenju sa mladima koji žive u „Hotelu Mama“ sinonimu za život današnje omladine koji i do kasnih tridesetih godine posjeduju na dnevnoj bazi toplu vodu, pun frižider i ostavu, skuhanu hranu, opranu i ispeglanu odjeću, osmijeh pun ljubavi, topao roditeljski zagrljaj i svako jutro nekoliko maraka na noćnom ormariću. Zapitamo li se ikada kako se osjećaju djeca i mladi koji su u periodu kada su najosjetljiviji, u periodu odrastanja kada nam je svima potrebna podrška puna ljubavi. Posjeduju li ta djeca ispunjene kvadraste stambenog prostora pozitivnom

energijom, toplinom i osjećajem doma? Šta se nalazi u njihovom frižideru, da li imaju tople vode, imaju li čime oprati suće i odjeću, ko im plaća internet, struju, vodu, kako znaju gdje platiti račune, kako se lijeće, ko ih upisuje na fakultet, ko im popravi utičnicu, ko im zamijeni grijač na rerni? Da to su samo neke nazovimo ih sitnice o kojima se na svakodnevnoj bazi naši roditelji brinu, a da ni pojma o tome nemamo. Zato zastanimo na sekundu i dobro razmislimo o količini hrabrosti i snage koje posjeduju mladi bez roditeljskog staranja. Ćivjeti sa strahom od nećega, a i dalje ići prema njemu, je doza lavovske hrabrosti. Hrabrosti koja toliko ćovjeka osnaći da ne postoje prepreke u ćivotu koje ne moće prevazići. Kako neki od njih kaću: „Nisam svjesna zato što sam odrasla sa većom grupacijom ljudi. Imam strah od osamostaljivanja.“(Ĥ–21 godina); „Svjesna sam kakve sve odgovornosti osamostaljivanje nosti i uopšte nisam spremna na to.“(Ĥ–16 godina), zato budimo svjesni i odgovorni u smislu da ohrabrimo mlade ljude da je osamostavljanje sasvim normalan ćivotni proces. Trebamo im dati do znanja da je to što su oni trenutno u takvoj situaciji samo jedna mala prepreka u njihovom cjeloćivotnom procesu. Mala prepreka prepuna ćivotnih lekcija, a oni su heroji svojih sudbina.

	Ćensko	Muško
Mladi koji su svjesni odgovornosti samostalnog ćivota	4	4
Mladi koji su svjesni ali imaju strah od odgovornosti samostalnog ćivota	4	6
Mladi koji su odbili odgovor na postavljeno pitanje	/	1

Tabela 5: Nivo svijesti o odgovornostima samostalnog ćivota (N=19)

1.6. Postavljanje ciljeva vlastite budućnosti

Ispitanici ne samo da su ambiciozni po pitanju svojih ćelja i planova, nego su zaista odlučni i ćvrsto stoje pri svojim odlukama. Profesija koja se konstantno provlaći kroz rezultate istrćivanja jeste medicina, da li zbog toga što ova gupa mladih ljudi ima potrebu pomagati drugim ljudima kako bi se na taj naćin osjećali korisno i prihvaćeno u društvu ili nešto drugo. „Za 15 godina vidim se u bolnici sa mantilom, zaposlena kao hirurg, udata i sretna, sa svojom kućom i jednim cukom. Voljela bih ćivjeti u Milanu.“(Ĥ–15 godina); „U Italiji. Završen medicinski fakultet. Radim u svom privatnom laboratoriju. Ujedno pored toga da uspijem upijem kao influenserka, jer me to baš ispunjava.“(Ĥ–17 godina); „Vidim se u Francuskoj, kako radim kao stomatolog.“(Ĥ–16 godina); „Vidim se kao doktor veterine.“(M–20 godina); „Vidim se kao medicinski radnik, ali ne i u braćnoj zajednici.“(M–16 godina).

Definitivno bi se trebala posvetiti posebna grana izućavanja ovog tipa mladih ljudi kako bi u budućnosti znali šta ućiniti i kako na što jednostavniji naćin sebi olakšati put do uspjeha. Istina je da postoje mnoge nevladine organizacije koje uz pomoć napisanih projekata vode brigu o mladima,

projekti su općenito povezani sa pojmovima poput osnaživanja, osamostaljivanja, samopoštovanja, socijalizacije, empatije i još mnogo drugih. Poenta i jeste u tome da su ovo sve iskustva koja su mladima potrebna. Stoga se u ovom slučaju ne obraćamo nevladinom sektoru i omladinskim organizacijama raznoraznih politika, nego se obraćamo vladinom sektoru i sektoru formalnog obrazovanja. Osnovni fokus i cilj bi trebao biti na razvijanju gore samo nekoliko napisanih vještina, zašto? Neizbježni su osnovni koraci ulaska u sektor formalnog obrazovanja gdje prođe i nekoliko godina dok mladi ne razumiju svijet u kojem se kreću, žive i djeluju, da zapravo postoji i zabavniji način učenja. Naravno, veliki naglasak stavljamo na to da je formalno obrazovanje obavezno i nezaobilazno baš zbog toga želimo da se taj sektor unaprijedi. Mladi već u ranim godinama imaju postavljene jasne ciljeve kao što neki navode: „Za 15 godina vidim se kao novinarka.“ (T–21 godina); „Pun sam ambicija, ulažem svu nadu i trud da postanem pravnik, koji će napokon pokrenuti promjenu u društvu.“ (M–19 godina); „Vidim se kao uspješan čovjek u svom poslu.“ (M–16 godina); „Za 15 godina vidim se na poslu koji volim, živjela bih u privatnosti vlastitog doma.“ (T–18 godina); „Definitivno težim ka tome da budem učitelj/profesor djeci jer me to motiviše. Volim da motivišem djecu i da im pokažem da uvijek u životu treba imati svoj cilj i ići ka njemu. Također vidim se sa suprugom i dvoje djece u izgrađenoj vili.“ (M–20 godina).

	Žensko	Muško
Mladi koji imaju ciljeve postavljene za narednih 15 godina	7	5
Mladi koji nisu pružili relevantan odgovor na postavljeno pitanje	1	6

Tabela 6: Unaprijed postavljene ciljevi (N=19)

Zašto se postavljaju ciljevi, bilo da su oni dugoročni ili kratkoročni? Ukoliko ciljevi ne bi postojali i ne bi bili unaprijed postavljeni, mi bismo bili samo putnici i prolaznici vlastitog života bez ikakvog fokusa na sebe kao bitnu čeliju postojanja svijeta oko nas. Zapitajte se da li bi cvijet mogao cvjetati i postojati bez tla, kisika, vode i sunca. Metaforički rečeno ciljevi u našem životu predstavljaju ono što za cvijet predstavljaju tlo, kisik, voda i sunce. Normalno je da kod djece bez roditeljskog staranja postoji velika strah i nesigurnost, baš zbog toga što su nemilosrdno ostavljeni vjerovatno u godinama kada je svakom djetetu potrebna posebna vrsta pažnje. Djeca su inače kao sputve koje upijaju apsolutno sve vrste ponašanja, i upravo u tom periodu na različite načine percipiraju tuđa ponašanja koja mogu trajno ostati urezana u memoriju. Stručnjaci uporno naglašavaju roditeljima da moraju sa oprezom i blagošću postupati sa djecom jer je to jedini uspjeh pravilnog odgoja djeteta. U procesu odrastanja djecu je bitno hvaliti i pozitivne misli na dnevnoj osnovi upotrebljavati, čime podsvijest kao kopilot reaguje i svjesno prihvata pozitivnu energiju koju dijete prima. U ovom slučaju obzirom da djeca dolaze u domove za nezbrinutu djecu još kao bebe, bitno je da odgajatelji/ce i

staratelji/ce primjenjuju ove tehnike i tehnike slične ovima, kako u budućnosti ne bi dolazilo do nesigurnosti i prevelike zatvorenosti mladih. I ne samo to, strašno je čuti da se u društvu stvaraju predrasue pa da se ista ta djeca i mladi osjećaju nekom vrstom ugrožene kategorije, jako je bitno naglasiti da se oni uopšte ne razlikuju od drugih te da gledajući iz određenog ugla imaju privilegiju. Privilegiju u smislu da od malena imaju cimere i drugove koji ostanu do kraja života tu, da od malena uče životne stvari vrijedne cijelo bogatstvo. Na odgajateljima/cama ostaje da li će se potruditi na ovaj a možda pronaći još bolji način. Zašto je gore napisano ovoliko potencirano izvlačimo iz nekoliko odgovora nekoliko ispitanika: „*Ima previše toga što se može desiti za 15 godina, ali pretpostavljam da ću biti u Bosni, raditi neki posao ekonomiste i imati svoju porodicu.*“ (M–20 godina); „*Nemam pojma hoću li biti živ.*“ (M–17 godina); „*Ne razmišljam toliko daleko u budućnost.*“ (M–24 godina);

Mlade smo pitali da li teže ka ostvarenju porodice gdje smo došli do zaključka da je postavljeno pitanje irelevantno za određeni uzrast grupe koja je učestvovala u istraživanju, stoga su mišljenja prepolovljena. U suštini polovina smatra da je osnivanje porodice jako bitan korak u životu svakog čovjeka, te da isti teže ka takvim stvarima. „*Da težim jer smatram da je sa voljenom osobom svaki problem podnošljiviji i lakši, smisao života i sreće se nalazi u porodici, partneru i djeci.*“ (T–15 godina); „*Da. Mislim da svako tome teži, a pogotovo neko ko nije odrastao u takvom okruženju.*“ (M–20 godina); Uporno nam se kroz odgovore povlači jedno te isto mišljenje iako se radi o mladima iz dvije različite sredine. Osnovni cilj je apsolutno ispunjavanje procesa odrastanja vlastitoj djeci uz prisustvo roditelja. Smatramo da poučeni svojim životnim iskustvom nikada ne bi dozvolili da prvenstveno njihova djeca budu odbačena i napuštena. Neki od njih navode: „*Naravno, to je ključno za ispunjenje naših životnih ciljeva. Želim osnovati porodicu, upravo da ja svojoj djeci pružim sve što mogu i ono što je meni nekada falilo.*“ (M–19 godina); „*Naravno da težim, jer sve što radim u životu radim da bih postigao porodični status. Cilj mi je da djeci omogućim sve što ja nisam imao.*“ (M–20 godina). Zašto kroz podatke očitujemo veći postotak muškaraca koji čvrsto stoje iza toga da žele osnovati porodicu, da li je to samo zbog borbenosti i hrabrosti koju genetski nasljeđuju ili se ipak radi o istinskim namjerama i planovima za budućnost. Neke su od informacija koje nismo bili u mogućnosti ispitivati. Dok sa druge strane mladi smatraju da još uvijek nisu razmišljali o tome kako kažu zbog godina u kojima se nalaze i nekih drugačijih ambicija i ciljeva. Smatraju da će sve doći u svoje vrijeme. „*Vlastita porodica je privlačan koncept, ali isto tako nije neophodna. Pretpostavljam da ću vlastitu porodicu željeti više u kasnijim godinama.*“ (T–18 godina); „*Ne. Mislim da porodica nije nešto što treba da bude kao glavni cilj naročito djevojkama. Trebamo da proživimo mnoga iskustva prije nego što se vežemo za nekoga.*“ (T–16 godina); „*Naravno svakome je želja da ostvari porodicu, ali sve u*

svoje vrijeme.“(T–21 godina). Da su djevojke stabilnije i razumnije pokazuje nam podatak da se ipak vode vlastitim instiktima, te da zaista postoji vrijeme za razmišljanje o izgradnji vlastite porodice. Obzirom da se trenutno radi o mišljenju mladih osoba 21.stoljeća razumna je želja za uspjehom, napredovanjem i izgradnjom vlastite karijere. Isto tako poučene vlastitim iskustvom ne žele ovisiti o bilo kome, pa vjerovatno jedim dijelom žele identično doprinositi u svoju porodicu kao i druga strana, kako bi ta ista porodica bila stabilnija. Što nam govori da se osnivanje porodice definitivno ne dovodi pod upitnik nego se vrijeme njenog ostvarivanja prologira zbog danas pomjerenih dobnih granica.

	Žensko	Muško
Mladi koji teže ka ostvarenju vlastite porodice	1	9
Mladi koji ne teže ka ostvarenju vlastite porodice	1	1
Mladi koji smatraju da je još uvijek rano da razmišljaju tako daleko	6	/
Mladi koji su odbili odgovor na postavljeno pitanje	/	1

Tabela 7: Želja za izgradnjom vlastite porodice (N=19)

Tema koja je najaktuelnija posljednjih nekoliko godina jesu emigracije mladih iz Bosne i Hercegovine, takozvani „brain-drain“, stoga smo se odlučili pitati mlade bez roditeljskog stranja kakve oni stavove imaju po pitanju odlaska u inostranstvo. Kroz dijelove rezultata istraživanja smo već vidjeli nekoliko primjera u kojima su se mladi jasno izjasnili da žele ići u inostranstvo iako pitanje uopšte nije bilo vezano za tu temu. U svakom slučaju mladi bez roditeljskog staranja se nalaze u jako lošoj poziciji, zbog situacija i problema kroz koje prolaze, većina se bez razmišljanja opredijelila na odlazak iz Bosne i Hercegovine. Kao razlog odlaska su preventivno navodili mogućnost zaposlenja i bolje plaćenih poslova, gdje neki kao razlog odlaska navode: „Planiram kad završim srednju školu jer bukvalno ovdje nema budućnosti. Svi oni koji završe srednju školu i fakultet ako nemaju dovoljno štele ili roditelje u tom poslu bez obzira na sve nisu ništa postigli i logično je da će otići u drugu zemlju. Govorim općenito za sve, a najviše za današnje generacije.“(M–17 godina); „Zbog finansijske situacije u Bosni. Patriotizam te ne može ni dokle dogurati ako naša vlada diktira sve, ne donosi dobre odluke, a mi tu istu biramo iz godine u godinu zbog neobrazovanih većina koje se lahko kontrolišu.“(M–20 godina); „Zbog posla i zbog bolje uređenosti države.“(M–20 godina). Zastanimo na nekoliko sekundi i razmislimo, da ta djeca i mladi imaju takvu vrstu statusa gdje imaju prihode od države na mjesečnom nivou nekoliko stotina maraka. Ne smijemo poricati činjenicu koja je očigleda, a to je da država misli na generacije mladih ljudi i da im pokušava pomoći. Postavlja se pitanje da li je to dovoljno i da li je mladima potrebna samo finansijska nadoknada kako bi se uspjeli osamostaliti i ostati u matičnoj državi rođenja? Naravno mladi bi bili ponosni i sretni ukoliko bi zaista bili u mogućnosti

ostvarti zamijećen uspjeh u matičnoj državi ali prema njihovim stavovima je to jako teško čak i nemoguće. „Napustiti ću domovinu jer se ne osjećam lijepo kada vidim da mnogi nemaju posla.“ (T-16 godina); „Najviše zbog mentaliteta ljudi, gdje osobe koje se „razlikuju“ nisu prihvaćene, bila to boja kože, nacionalnost ili seksualna orijentacija.“ (T-16 godina); „Iz razloga što ovdje po meni ne možeš ostvariti ništa ako nemaš nekoga sa strane. Uostalom teško se zaposliti a plate su minimalne.“ (T-19 godina); „Definitivno planiram napustiti BiH, prvobitno zbog zatvorenosti ljudi i staromodnog bosanskog mentaliteta, zasnovanog na rasizmu, nacionalizmu, hemofobiji i seksizmu. Što se tiče životnog standarda on je isto evidentan, to jeste manje slobodan za mene.“ (T-18 godina). Smatramo da je razlog masovnog odlaska čak i mladih bez roditeljskog staranja to što su ove grupe mladih imale mogućnosti posjetiti mnoge države van Bosne i Hercegovine kroz raznorazne projekte nevladinog sektora, te spoznati različite vrste kultura, načine življenja i razmišljanja, te sisteme uređenosti država. Uglavnom su to mladi ljudi koji, bez obzira na situaciju u kojoj se nalaze, nisu sebični u smislu da ne razmišljaju samo o sebi već i o osnivanju porodice i načinu na koji će svoju porodicu izgraditi u inostranstvu. Od ukupno 19 ispitanika samo 3 mlade osobe su se odlučile na ostanak u Bosni i Hercegovni. „Naravno da ću gledati da napustim državu jer želim ostvariti vlastitu nekretninu u kojoj ću se moći osjećati sigurno. Nažalost nemam roditelja koji bi mi mogli ostaviti svoje nekretnine koje bih ja naslijedio. Država u kojoj se trenutno nalazim i nije baš sigurna kako bih ja mogao ostvariti neku svoju nekretninu. Također smatram da naša vlast ne razmišlja o mladima i da mladi upravo zbog toga napuštaju državu iako to ne bi uradili nikada. Moje mišljenje o našoj domovini je jako dobro jer je naša država bogata prirodnim resursima poput jezera, šuma, planina i slično.“ (M-20 godina).

	Žensko	Muško
Mladi koji bi napustili svoju domovinu	7	8
Mladi koji ne bi napustili svoju domovinu	1	2

Tabela 8: Nivo nezadovoljstva i odlazak u inostranstvo(N=19)

ZAKLJUČAK

Osnovni cilj ovog magistarskog rada je bio obuhvatno istraživanje područja mladih ljudi, nivoa nesigurnosti i nemogućnosti osamostaljivanja, komparacijom dva zasebna poglavlja, tačnije komparacijom mladih koji žive pod roditeljskim krovom i mladih bez roditeljskog staranja. Od toga da li su madi dovoljno zreli, odgovorni i sposobni za samostalan život, do toga koje su sve prepreke sa kojima se mladi susreću. Zašto prepreke postoje i ko ih uopšte postavlja, da li mladi sami sebi ili su to ipak prepreke složenije naravi. Mladi su suočeni sa mnogim izazovima u savremenom bosanskohercegovačkom društvu u odnosu na svoje vršnjake u zemljama EU zbog čega i imaju značajne poteškoće u procesu uspješnog osamostaljivanja.

Ako se na samom početku pozovemo na aktivno sudjelovanje u boljitku i poboljšanju pozicije mladih od strane donosioca odluka tada možemo da sintetiziramo da su rezultati života u Bosni i Hercegovini primarno visoka stopa nezaposlenosti kao i nemogućnost ekonomske samostalnosti. Što nas u određenom dijelu rada dovodi i do toga da je teška ekonomska situacija u zemlji usko povezana sa obrazovnim sistemom, jer je obrazovni sistem taj koji osigurava kadrove za potrebe tržišta rada. Jedan od razloga jeste i rat sa početka 90-ih godina koji je nažalost uzrokovao krah cjelokupne infrastrukture i ekonomski restart, koji i dalje čekamo. Dakle, usklađivanje i modernizacija obrazovnog sistema su jedan od ključnih faktor u poticanju aktivnosti mladih na tržištu rada i smanjenju odlaska mladih i kvalificirane radne snage u inostranstvo.

Na osnovu prezentiranih činjenica i provedenog istraživanja koji su direktno bili usmjereni na provjeru generalne hipoteze i razrađujućih hipoteza moguće je izvesti nekoliko zaključaka. Ukoliko se pozovemo na prvi dio rada u kojem smo pričali o mladima pod roditeljskim krovom na osnovu raspoložive stručne literature smo došli do nekoliko zaključaka. Doneseni zaključci su sljedeći: Mladi ljudi su dužni poznavati svoja osnovna prava kao i određeni broj zakona koji se direktno odnose na mlade, bilo da se radi o omladinskom radu, volontiranju i slično. Nadalje, mladi ljudi imaju mogućnost poboljšanja kvalitete vlastitog života ukoliko se dovoljno informišu i aktivno djeluju kako u formalnom tako i u neformalnom obrazovanju. Osamostaljivanjem mladi značajno mijenjaju pogled na društvo i sistem u kojem djeluju. Poticanjem želje za pronalazak kreativnosti, razvijanje poduzetničkog duha i pokretanje vlastitog biznisa, dovodi do stjecanja odgovornosti, radne navike i smanjenja nezaposlenosti. Krajnji cilj jeste odvajanje od roditeljskog staranja u ranijim godinama života.

Provedenim terenskim istraživanjem u kojem je učešće uzelo devetnaest ispitanika na postavljena pitanja mladi su dali odgovore koji se u velikoj mjeri jasno slažu sa predviđanjima teorijskog koncepta rada. Značajan procenat mladih bez roditeljskog staranja smatra da je u većem dijelu svog života socijalno isključeno i jako zabrinuto za svoju budućnost. Osjećaju se nervozno i djelimično sretno što nam ukazuje na činjenicu da imamo skupine mladih ljudi kod kojih se očituju znaci depresije i nesigurnosti. Nesigurnost i depresija su procesi koji vode do nestabilnosti društva u kojem živimo koji u određenim okolnostima vodi do pojačane želje za odlaskom iz zemlje i nezainteresovanosti za uspjeh u domovini. Ukoliko se stanje društva i onih koji donose odluke prema mladima ne promijeni i uspostavi pristup u kojem mlada osoba osjeća da je društvu stalo do njegovog blagostanja i ostanka, teško je reći da možemo očekivati bolju budućnost za mlade a pogotovo one bez roditeljskog staranja, jer njihove vještine i sposobnosti nažalost nisu prepoznate na tržištu rada.

Gledajući na to da mladi bez adekvatnog procesa odrastanja, osamostaljivanja i ekonomske stabilnosti nisu sposobni graditi vlastite porodice možemo reći da se struktura stanovništva Bosne i Hercegovine može značajno promijeniti, jer će većina tih istih mladih ljudi biti u kasnim godinama u stanju ekonomske neaktivnosti. Većina mladih sa završenim srednjim stručnim stepenom obrazovanja ima jako male izgleda za radnu aktivnost odnosno zaposlenje koje podrazumijeva ugovor o radu i sve ostale benefite koji potpadaju pod segment osnovnih ljudskih prava, a takvo stanje kao što smo već naveli dovodi do negativnih posljedica na cjelokupan društveni život.

Problem na koji smo ukazali u radu je obilato prisutan u svakodnevnicu bosanskohercegovačke stvarnosti i potrebno je više ulaganja u istraživanja ovih tematika, posebno istraživanja skupina mladih bez roditeljskog staranja. Uslovi u kojima je nastao rad usljed pandemije „COVID-19“ onemogućilo nam je detaljnije istraživanje. Zaključak do kojeg dolazimo jeste da postoji razlika između mladih koji žive pod roditeljskom skrbi i mladih koji su pod institucionalno alternativnom brigom. Mladi pod roditeljskim krovom imaju značajno bolje predispozicije od mladih bez roditeljskog staranja.

IV. Bibliografija

Knjige:

- [1] Alić, A., (2012). Struktura i dinamika obiteljske kulture. Sarajevo: Dobra knjiga.
- [2] Alić, A., Cerić, H., Habibović, S., (2015). The Connections of Empathy and Life Styles among Bosnian Students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 457 – 462.
- [3] Almond, G., & Verba, S. (1963): *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press. Bašić J. i sur. (1993), *Integralna metoda*. Zagreb: Alineja.
- [4] Bauman, Z. (2009). *Fluidni život [Liquid Life]*. Novi Sad: Meditteran Publishing.
- [5] Bertelsmann Transformation Index (2018): Bertelsmann Stiftung, Berlin.
- [6] Božić, A. (2015) Međunarodna mobilnost i protok znanja: iskustva mladih stručnjaka o povratku u BiH po završetku postdiplomskih studija u inostranstvu [International Mobility and the Flow of Knowledge: Experiences of Young Experts on the Return to BIH upon the Completion of Postgraduate Studies Abroad], in Kostić, R., Čosić, E., Babić, B., (ur.) *Migracije u funkciji razvoja. Bosna i Hercegovina: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sektor za iseljeništvo [Migrations in the Function of Development. Bosnia and Herzegovina: Ministry for Human Rights and Refugees, Migration Sector]*.
- [7] Buljubašić, S. (2004). *Socijalna integracija djece bez roditeljskog staranja*. Sarajevo: „DES“ Sarajevo.
- [8] Car, A., (2006). *Family Teraphy*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- [9] Choroszewicz, M. and Wolff, P. (2010). 51 million EU adults lived with their parents in 2008. *Eurostat Statistics in Focus* 50, 1–12.
- [10] Ćurčić, V. (2001). *Adolescencija: Drama jedne mladosti u Srbiji 1990-2000*. Beograd: IP“Tarko Albulj.
- [11] Dahl, R. (1989): *Democracy and Its Critics*, Yale University Press, New Haven.
- [12] Dallos, R., Draper, R. (2010). *An Introduction to Family Therapy-Systemic Theory and Practice* 3. London: Open University Press.
- [13] Delhey, J. & Newton, K. (2005): Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review*. 21(4), pp: 311–327.

- [14] Haralambos. M. , Holborn. M. (2002). Sociologija: Teme i perspective. Zagreb: Golden Marketing.
- [15] Lavić, S. (2014) - Leksikon socioloških pojmova, Sarajevo.
- [16] Mujanović, E. (2013). Nezaposlenost mladih u BiH, trenutna situacija i preporuke. Sarajevo: FES.
- [17] Turčilo, L., Osmić, A., Šadić, S., Kapidžić, D., Țiga, J., Dudić, A., (2019) Studija o maldima Bosna i Hercegovina 2018/19. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- [18] Vidović, I. (2006). Riječnik socijalnog rada. Beograd.
- [19] Țiga, J., Turčilo, L., Osmić, A., Džananović-Miraščija, N., Brkić-Šmigoc, J., Kapidžić, (2015) Studija o maldima Bosna i Hercegovina. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Službeni dokumenti:

- [20] Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2017). Bosna i Hercegovina u brojevima 2017. Sarajevo: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.
- [21] Službene novine FBiH (2004). Zakon o posredovanju u zapošljavanju i prava nezaposlenih osoba Federacije Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Službene novine FBiH, 41.
- [22] Službene novine FBiH (2004). Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Službene novine FBiH, 36-10.
- [23] Službene novine FBiH (2010). Zakon o volontiranju Federacije Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Službene novine FBiH, 110/12.

Publikacije i drugi izvještaji:

- [24] Bešić. J., Pobrić. R. (n.d.). Vodič kroz Zakon o mladim Federacije Bosne i Hercegovine, Porečenje sa Zakonom o omladinskom organizovanju RS-a. Sarajevo: Institut za razvoj mladih KULT Bosna i Hercegovina
- [25] Forum SYD (n.d.). Revidirana Evropska povelja o učešću mladih na lokalnom i regionalnom nivou "Reci sta imaš!". Forum SYD Balkans programme.

Internet izvori:

- [26] Obiteljska komunikacija (n.d.). Razumijevanje za mlade. (Internet) Dostupno na: <https://sites.google.com/site/obiteljskakomunikacija/home/razumjevanje-za-mlade> (pristupljeno 07. april 2020).
- [27] Kantonalna javna ustanova porodično savjetovalište Sarajevo (n.d.). Funkcionalnost porodice s aspekta odgojno-obrazovnog procesa-aspekti-perspektive. (Internet) Dostupno na: <http://porodicno.ba/funkcionalnost-porodice-s-aspekta-odgojno-obrazovnog-procesa-stanje-aspekti-perspektive/> (pristupljeno 11. maj 2020).
- [28] Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2013). Adolescencija – izazovi odrastanja. (Internet) Dostupno na: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/adolescencija-izazovi-odrastanja/> (pristupljeno 23. maj 2020).
- [29] Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine (2020). Podaci o mladima u BiH. (Internet) Dostupno na: http://www.mladi.gov.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=46 (pristupljeno 05. august 2020).

V. Dodaci

Popis tabela

Tabela 1: Osnovne informacije o ispitanicima (N=19)	36
Tabela 2: Nivo srede kod mladih bez roditeljskog staranja (N=19).....	41
Tabela 3: Poimanje i primjena pojma integracije (N=19)	42
Tabela 4: Viđenje vlastite bududnosti (N=19).....	44
Tabela 5: Nivo svijesti o odgovornostima samostalnog života (N=19).....	45
Tabela 6: Unaprijed postavljeni ciljevi (N=19).....	46
Tabela 7: Želja za izgradnjom vlastite porodice (N=19)	48
Tabela 8: Nivo nezadovoljstva i odlazak u inostranstvo(N=19).....	49

BIOGRAFIJA KANDIDATKINJE:

Zovem se Stupar Naida, rođena sam u Zenici 15.08.1994. godine. Po završetku osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja u Zenici, 2012/13 godine upisujem Fakultet Političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Na odsjeku za politologiju završavam prvi ciklus studija gdje stječem zvanje Bachelor Politolog. Drugi ciklus studija upisujem 2018/19 godine na već pomenutom fakultetu, gdje se odlučujem za odsjek Sociologije. Aktivni sam član upravnog odbora studentske asocijacije SPONA Fakulteta Političkih nauka Sarajevo, ispred odsjeka za sociologiju. Aktivistkinja sam i certificirana omladinska radnica u nevladinoj organizaciji PRONI centar za omladinski razvoj, Sarajevo. Učesnik sam i trener mnogih seminara i konferencija čije su osnovne ciljne skupine i politike mladi ljudi. Jedna od značajnijih završenih obuka neformalnog obrazovanja jeste “PAOR (*PRONI akademija omladinskog rada*) akademija” gdje sam po završetku B+ nivoa stekla zvanje certificiranog trenera za trenere. Nakon završene obuke organizovane od strane SOS Dječija sela Bosne i Hercegovine, certificirana sam kao stručnjak u oblasti rada sa mladima bez roditeljskog staranja. Trenutno radim kao trener i individualni mentor u sklopu projekta osnaživanja mladih bez roditeljskog staranja „Jaki Mladi“ na području Kantona Sarajevo, u koordinaciji sa SOS Dječija sela Bosna i Hercegovina.

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

IZJAVA o autentičnosti radova

Stranica 1 od 1

IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sociologija

Predmet: Završni magistarski rad

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Naida Stupar

Naslov rada: Samostalni a mladi – neostvaren san

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 57

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis